

SZÁZADOK

www.szazadok.hu

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐSÉG: H-1014 BUDAPEST, I. ÚRI U. 53.

TELEFON/FAX: (36-1) 355-77-72

147. ÉVFOLYAM 2013. 3. SZÁM

A SZÁZADOK ALAPÍTÁSÁNAK ÉVE 1867

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

BARÁTH MAGDOLNA, VOJTECH DANGL, ROBERT JOHN WESTON EVANS,
FODOR PÁL, FONT MÁRTA, HORN ILDIKÓ, IZSÁK LAJOS, KLANICZAY GÁ-
BOR, OROSZ ISTVÁN, PÁL JUDIT, PAPP KLÁRA, PÓK ATTILA, PRITZ PÁL,
RESS IMRE, ROMSICS IGNÁC, SAJTI ENIKŐ, SZARKA LÁSZLÓ, SZÁSZ ZOL-
TÁN, VESZPRÉMY LÁSZLÓ, ZSOLDOS ATTILA (a szerkesztőbizottság elnöke)

E-mail: pallajos@szazadok.hu

Szerkesztők:

CSUKOVITS ENIKŐ, FAZEKASNÉ TOMA KATALIN, GECSÉNYI LAJOS,
HERMANN RÓBERT, KENYERES ISTVÁN,
PÁL LAJOS (felelős szerkesztő)

Tartalomjegyzék

TANULMÁNYOK

- Süli Attila:* Beöthy Ödön erdélyi fő kormánybiztos. (1848. december 19.–1849. január 31.) · · · 547
Zakar Péter: Csanádi egyházmegyes paphonvédek a szabadságharcban
II. Csanádi egyházmegyes tábori lelkészek 1848/49-ben · · · · · 585
Deák Ágnes: „A politika ne nyulj hozzám-virág volt”. Sajtószabályozás
a Schmerling-provizórium időszakában · · · · · 625

KÖZLEMÉNYEK

- Paksy Zoltán:* A konzervativizmus társadalomtörténete Zala megyében · · · · · 655
Pál Judit: Színek „háborúja”. A zászló mint nemzeti jelkép Erdélyben 1848-ban
és az erdélyi politikai elitek · · · · · 689
Tamási Zsolt: A csíkszéki római katolikus papság hatása az 1848/49-es forradalom
és szabadságharc katonai eseményeire · · · · · 711

MŰHELY

- Zsoldos Ildikó:* A két Vécsey · · · · · 747
Soós László: Hatásköri vita a rendőrség és katonaság között. (1903. október 6.) · · · · · 783

VITA

Levélféle Gyáni Gábornak (<i>Hermann Róbert – Karsai László – Pritz Pál</i>)	793
Válaszféle a „Levélféle”-re (<i>Gyáni Gábor</i>)	801

KRÓNIKA

Emlék, emlékirat, történelem. Beszámoló a Kolozsvárott megrendezett VII. Hungarológiai Kongresszusról (<i>Bödök Gergely</i>)	805
---	-----

E számunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Kulturális Alap

TANULMÁNYOK

Süli Attila

BEÖTHY ÖDÖN ERDÉLYI FŐKORMÁNYBIZTOS

(1848. december 19.–1849. január 31.)

Bevezetés

1849. január 2-án egy megfáradt öregúr tűnt fel Kolozsvár utcáin. Az országrész új politikai vezetőjének fő feladata a véráztatta Erdély polgári kormányzásának átvétele, a szétzilált közigazgatás és közbiztonság helyreállítása és a harcoló magyar csapatok ellátása volt. Érkezéséről a magyar kormányzat erdélyi sajtóorgánumának számító kolozsvári Honvéd hasábjain az alábbi tudósítás jelent meg: „Beöthy Ödön kormánybiztos úr körünkben van. E férfiúhoz magos reményeink csatolvák. Alatta, hihetően nem fognak oly csigalábon járni dolgaink, mint marcziustól novemberig. Ámde nagy feladat is jutott osztályrészébe. Egy egészen desorganizált és demoralizált országrészt helyre hozni.” E mondatok tömören kifejezték a fennálló helyzetet. A kormánybiztos feladatáról a cikkíró e képen vélekedett: „A közigazgatás kezelésére férfiakat kell állítani. De kikből? Istenért csak ó öntetű táblabírákból ne. Nehogy a megfogott halat vízbe fullasszák. Jajveszékelő családapák fogják a kormánybiztos urat szünet nélkül ostromolni kérelmeikkel katonai segély iránt, elrablott vagyonaik visszaszerzésére, s a megmaradott biztosítására. És a kormánybiztos úr minden bizonnyal nem fogja elutasítani a jogos kérelmeket.”¹

Felmerülhet a jogos kérdés, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány 1848. december 19-én miért éppen Beöthyt bízta meg e könnyűnek cseppet sem nevezhető feladattal? Milyen képességekkel rendelkezett ő, amelyek alapján Kossuth Lajos, az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke ragaszkodott ahhoz, hogy e megbízatást Beöthy feltétlenül elvállalja? Az „öreg Bihar”, ahogyan kortársai nevezték a magyar reformellenzék egyik markáns vezetője volt. Pályafutását a császári-királyi hadseregben kezdte, pontosabban a 8. huszárezredben, ahonnan 1820-ban lépett ki főhadnagyi ranggal. 1830-tól több alkalommal volt Bihar megye ellenzéki országgyűlési követe, majd 1841-től alispánja. E kapcsolatai révén az első felelős magyar minisztérium kinevezése után a megye főispánjának nevezték ki, az első népképviselői országgyűlésen pedig a felsőház vezetőjévé választották. Tagja volt a Részek visszacsatolására kiküldött bizottmánynak. A kortárs Szilágyi Sándor jellemzése szerint Beöthy Ödön „vén

¹ A tudósítás megjelent: Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.

ember, fiatal lélekkel. Ősz fej 25 éves energiával.” Dósa Elek, a marosvásárhelyi református kollégium híres jogtanára ezzel szemben így vélekedett Beöthyről: „Bőjti a kiszámíthatatlanságig betyár s paraszt volt.” A hagyományos erdélyi értékeket valló Dósa nem tudta elfogadni, hogy a br. Vay Miklóst követő erdélyi teljhatalmú kormánybiztosok kizárólag a magyar kormány intézkedéseit hajtották végre, a helyi hatalmi elit mellőzésével. Beöthy azért is gyűlöletes lehetett a szemében, mert ő hívta életre az általa annyira kritizált szabad- és vadászcsapatokat. Életrajz írója, Hegyesi Márton azt emeli ki a jellemvonásai közül, hogy Beöthy „...épen olyan volt a magánéletben, mint a közélet porondján: nyugtalan, zsémbes természetű, ingerlékeny véralkatú, azonban önzetlen, s a nehéz helyzetekben magát mérsékleni tudó.” A forradalom és szabadságharc alatt — Pálffy János emlékezése szerint — mindvégig Kossuth feltétlen híve volt, a feltétlen győzelemben még az orosz intervenció alatt is bízott. P. Szathmáry Károly, aki a 31. honvédszászlóalj őrmestereként, Tóth Ágoston alezredes irodáján dolgozott így jellemezte őt: „A csucsai sereggel bevonult az Erdély részére kinevezett kormánybiztos, Beöthy Ödön is. Termetéért, mozgékonyaságáért és peczkes lépéséért „kis káplárnak” szokták elnevezni....Különben a kis káplár, — igazat szólva — olyan ember volt, kivel nehéz volt egy könnyen megfézni. Szenvedélyes, mérges és gunyoros természet, ki ha más nem volt, tükör elé állva önmagát gúnyolta ki.” Szathmáry szerint Kossuth a Bemmel való ellentéte miatt „később kénytelen volt Beöthyt a szelídebb természetű Csányi Lászlóval kicserélni.”

A politikai pályája akkor indult meg, amikor 1848. augusztus 26-án a magyar kormány a lemondott Szentkirályi Mór helyett őt nevezte ki a Délvidék teljhatalmú kormánybiztosának. A bánsági magyar csapatokat ebben az időszakban Mészáros Lázár vezérőrnagy, hadügyminiszter irányította, akinek a Bécsben tartózkodó gr. Batthyány Lajos miniszterelnököt helyettesítő Szemere Bertalan belügyminiszter így jellemezte Beöthyt: „Beöthy k. biztos teljes hatalommal ruháztatott fel a képviselőház akaratánál fogva is. Tüzes, ügyes, szónok, katona volt, ismeri az előítéleteket és az embereket, tud kímélni, bír ösztönözni. Ketten lelket önthetnek a táborba és megmenthetik a haza becsületét és határait.” Egy másik levelében pedig a belügyminiszter az alábbiak szerint fogalmazott: „Ő óvatos és bátor, rendszerető és életismerő férfiú...” A Batthyány kormány lemondásakor Kossuth és Szemere egyaránt számolt vele, ő lett volna a terveikben ugyanis annak a triumvirátusnak a harmadik tagja, amely a minisztérium nevében a végrehajtó hatalmat gyakorolja. Bár az utóbbi Batthyány ügyvezető miniszterelnöki kinevezése miatt nem realizálódott, Beöthy kormánybiztosi feladatát kiválóan oldotta meg. Októberben fontos szerepet játszott abban, hogy az itt állomásozó császári-királyi soralakulatok csatlakoztak a honvédhadsereghez, illetve a kulcsfontosságú Pétervárad erődjének biztosításában. Emellett komoly tapasztalatokat szerzett a szerb-magyar béketárgyalások révén az etnika problémák kezelésében. Bár az utóbbi nem vezetett eredményre, ez azonban nem Beöthy hibája volt, mert a szerb felkelők békeszándéka nem volt őszinte, a fegyverszünetet elsősorban soraik rendezésére használták, hogy rövidesen új erővel folytathassák a harcokat. Beöthy eredményei

Kossuth előtt sem maradtak titokban, mivel az OHB elnöke a november 30-án kelt levelében az Országos Honvédelmi Bizottmányt rendes kormányrá alakító tervezetében a közlekedési és hadiszállítási minisztérium vezetését a délvidéki kormánybiztosnak szánta. Kossuth két megbízatást tervezett a szabadságra készülő Beöthynek: vagy elvállalja a fenti minisztérium vezetését, vagy Tiszántúli nemzetőr főkapitány lesz. Azonban létezett egy harmadik is, amelyről Kossuth így fogalmazott: „De írd meg azt is, hogy ha az utóbbit nem fogadnád el – elfogadod-e mellé Vay helyébe az Erdélyi Comissiót, hogy helyre hozd, amit egy egész világ elrontott...” Majd így folytatja a sorait: ”Válaszodat várom. Öllelek meleg barátsággal. Híved Lajos.”²

Beöthy végül az erdélyi főkormánybiztosságot választotta. Döntését nagyban megkönnyítette, hogy az Országos Honvédelmi Bizottmány kormányrá való átalakítása végül elmaradt. A döntésről Kossuth december 9-én értesítette Beöthy, akinek a posztját Haczell Márton újvidéki kormánybiztos vette át. Beöthy legfőbb feladata az erdélyi főkormánybiztosságban az alábbi volt: a József Bem vezérőrnagy vezetésével rövidesen meginduló hadműveletek támogatása. Emellett ő volt a Tiszántúli nemzetőrség vezetője, illetve az Erdellyel határos nagy törvényhatóság, Bihar megye főispánja. Pedig a megbízás nem bizonyult könnyű feladatnak. Az országrész, amely az 1848. május 31-én, az erdélyi országgyűlés által elfogadott unió után egyesült Magyarországgal, 1848 őszére hadszíntérre vált. Október közepétől a Román Nemzeti Comité felhívására az országrész román nemzetiségű lakosai megindították a felkelésüket, amelyet a Nagyszeben körül összevont császári hadtest koncentrált támadása követett. Ennek következtében a székely csapatok november 5-én Marosvásárhelynél, november 15-én pedig az észak-erdélyi magyar erők Apahidánál vereséget szenvedtek a császári alakulatoktól. Az előbbi következménye — Háromszék kivételével — a Székelyföld, míg az utóbbié lényegében egész Erdély átmeneti elvesztése lett. Az országrész visszafoglalására indított akció november 24-én Désnél kudarcba fulladt. Erdély kormányzását gyakorlatilag Anton Puchner br., altábornagy, erdélyi főhadparancsok irányította, aki támaszkodott a Román Nemzeti Comité által létrehozott 15 prefektúra román népfelkelőire. Emellett egy darabig működött az erdélyi főkormánysszék is, a rendi Erdély legfőbb kormánysszerve, amelyben Puchner nem bízott meg, így decemberben feloszlatta. A törvényhatóságokban a hatalmat a román közigazgatási egységek vezetői, a prefektek gyakorolták. Az 1848 októberében megindított támadásnak számítható magyar település (Zalatna, Kisenyed, Felvinc, Örményszékes....stb.) lakossága esett áldoztául, amely által több ezren váltak földönfutóvá. A magyar közigazgatás Erdélyben lényegében nem létezett. December elsején a harcedzett

² Beöthy egyetlen részletes életrajza: Hegyesi, 1885. 24–42.; Katonai pályafutását ismerteti: Bona, 2000. 241.; Asztalos, 1928. 104.; Jellemzése: Szilágyi, 1850. 317–318.; Somogyi, 2012. 263.; Hegyesi, 1885. 38.; Csengery, 1898. II. k. 40–42.; Pálffy, 2008. 51.; P. Szathmáry, 1884. 74–75. és 79.; P. Szathmáry Károlyra: Bona, 1999. III. 239.; Szemere leveleit közli: Urbán, 1999. II. 1203. Szemere levele Mészáros Lázárhoz. Budapest, 1848. szeptember 3. illetve Uo. 1221. Szemere levele Mészárhoz. Budapest, 1848. szeptember 5.; Beöthy teljhatalmáról: KLÖM XII. 885–886.; A délvidéki kormánybiztosságának értékelésére és a szerb magyar béketárgyalásokra: Bona, 2000. 241.; Spira, 1980. 82–86.; Kossuth november 30-án kelt levelét közli: V. Waldepfel, 1952. II. 329–332.

sor- és honvédelakulatokkal megerősített erdélyi magyar haderő élére József Bem vezérőrnagy került, aki nagy energiával látott neki a hadtestének újjászervezéséhez. A december 19-én meginduló magyar ellentámadás eredményeként sikerült stabilizálni a helyzetet, illetve a magyar erők benyomultak Észak-Erdélybe. Talán szimbolikus jelenséggént is felfogható, hogy éppen az előbbi napon kelt az Országos Honvédelmi Bizottmány azon rendelete, amelyben Beöthy Erdély teljhatalmú kormánybiztosává nevezte ki. Hatásköre Erdélyen kívül Bihar, Szabolcs, Szatmár, Közép-Szolnok, Zaránd megyékre, illetve a Hajdú-kerületre és Kővár-vidékre, valamint a fenti törvényhatóságokban fekvő szabad-királyi városokra terjedt ki. Ezen kívül az erdélyi hadműveletek sikere érdekében intézkedési joggal rendelkezett még Máramaros, Ugocsa, Bereg, Arad, Csanád, Békés megyék, illetve a Jászkun-kerületek felé. Kinevezésével az eddigi erdélyi kormánybiztosok megbízatása megszűnt, kivéve Hodossy Miklóst, aki a továbbiakban is az erdélyi hadsereg ellátásáért felelős kormány megbízott volt. Beöthynek joga volt az egyes törvényhatóságok felé kormánybiztosokat kinevezni, akik a legszigorúbb engedelmséggel tartoztak neki.³

A fentiekben felvázoltam, hogy Kossuth számára miért volt Beöthy ideális személy Erdély kormányzására. Volt azonban egy emberi tényező, amely Beöthy működését befolyásolhatta: több éve nagyon súlyos betegségben szenvedett, amelynek legfontosabb tünete kínzó mellgörcse volt. Ez a betegség erdélyi működése alatt ismételtelen kiújult.⁴

Beöthy Ödön rövid kormánybiztosi működése az eddigi történeti irodalomban — Egyed Ákos korszakalkotó monográfiája kivételével — nem sok helyet kapott. Kővári László 1861-ben kiadott összefoglaló történeti munkájában mindössze néhány rendeletét ismerteti. Hegyesi Márton életrajzában csak néhány sort szentelt a témakörnek Hegyesi szerint Beöthy lemondásának elsődleges oka a Bessel való ellentéte volt. Ezt a felfogást képviselte Supka Géza is, aki Beöthy a radikális magyar politika egyik meghatározó képviselőjének tartotta, hangsúlyozva a délvidéki kormánybiztossága alatt elért eredményeit. Szintén a lengyel tábornokkal való ellentétet emelte ki Kovács Endre az 1979-ben megjelent Bem monográfiájában. Kovács szerint a francia konvent biztosok szerepkörében pózoló Beöthy képtelen volt megérteni az erdélyi fővezér magasabb szempontjait. Beöthy működésének legátfogóbb és legalaposabb elemzését Egyed Ákos végezte el az 1998–1999-ben megjelent Erdély 1848–1849. című művében. Egyed Ákos munkája kellőképpen reprezentálja azt, hogy a magyar kormány 1849. évi erdélyi politikájának alapjait Csány László mellett Beöthy rakta el, és rövid kormánybiztossága alatt meghatározó események történtek az országrész múltja szempontjából. Egyed Ákos szerint Beöthy működésében

³ KLÖM XIII. 687–688. Kossuth Lajos levele Beöthy Ödönhöz. Budapest, 1848. december 9.; Az 1848. decemberi erdélyi politikai és katonai helyzetről összefoglalóan: Hermann, 2001. 172–179. és Egyed, 2010. 283–290.; A Beöthy kinevező rendeletet közli: KLÖM XIII. 810–811. Budapest, 1848. december 19.; Hodossy Miklós hatáskörére: KLÖM XIII. 811. Értesítés Hodossy Miklósnak Beöthy Ödön teljhatalmú erdélyi kormánybiztossá történt kinevezéséről. Budapest, 1848. december 19.

⁴ Beöthy betegségéről: MOL H.2. 1488/849. Grosz Frigyes megyei orvos igazolása. Nagyvárad, 1849. február 3.

a töréspont Nagyenyed és Jára magyar lakosságának a román felkelők általi elpusztítása volt, ezt a traumát a teljhatalmú kormánybiztos már képtelen volt feldolgozni, ezért a betegségére hivatkozva lemondott. Beöthy helyett Kossuth egy erélyesebb kormánybiztost küldött Csány László személyében.⁵

Dolgozatomban Beöthy Ödön erdélyi működésének felvázolására teszek kísérletet, újabb források górcső alá vételével.⁶

Útban Erdély fővárosa felé. Beöthy Ödön első intézkedései a kinevezésétől Kolozsvárra érkezéséig. (1848. december 19.–1849. január 2.)

Beöthy Ödön a délvidéki kormánybiztosságának átadása után Nagyváradra indult, ahová december 22-én érkezett meg. Rövidesen továbbment Erdély felé, útközben keserűen tapasztalnia kellett, hogy a december 19-én vívott győztes csucsai ütközet után Riczkó Ignác ezredes, dandárparancsnok mindenféle kényszer nélkül visszavonult Feketetóra. Riczkót Bem azonnali előnyomulásra utasította. Így a Riczkó-dandár december 21-én visszatért eredeti állomáshelyére, szerencsétlenségére azonban belefutott Beöthybe. A találkozásról Csutak Kálmán honvéd őrnagy így emlékezett: „Itt megjegyzendőnek vélem azt, hogy Beöthy Ödön mint teljhatalmú kormánybiztos jött, Erdélybe menendő, s Feketetónál a vendéglőben rövid időre betért, hová Ritzkó tiszti karát is behívatta, ki is Ritzkót az alatta álló tisztjei előtt illetlenül lehordta, mely eseten mindnyájan megütköztünk, mivel Beöthyt rosszul ajánlá.” Beöthy utasította Riczkót, hogy nyomuljon előre december 24-én Bánffyhunyadi, ahol várja meg Bem rendeletét a további teendők iránt. Egyben szigorú vizsgálatot helyezett kilátásba a retiráló dandárvezér számára. Beöthy sem az elődjével Vay Miklóssal, sem Bem tábornokkal nem tudott találkozni, pedig a további munkájához erre feltétlenül szükség lett volna. Vay Nagybányára ment, ellenben Bemről csak sejtései voltak Beöthynek. Egyes információk szerint a tábornok Désen át Besztercére nyomult elő, mások szerint Kolozsváron összpontosította haderejét. Beöthy Szilágyssomlyóról december 27-én indult Nagybányára, ahonnan a tábornok szándékozott követni.⁷

⁵ Kóvári, 1861. 152–153.; Hegyesi, 1885. 31. Hegyesi Márton álláspontját képviseli Irmédi-Molnár László is, Tóth Ágoston életrajzírója. (Irmédi-Molnár, 1938. 95.); Asztalos, 1928. 138–139.; Supka, 1985. 528–531.; Kovács, 1979. 89–90.; Egyed, 2010. 321.

⁶ Itt szeretnék köszönetet mondani Hermann Róbertnek, aki gazdag anyaggyűjtését rendelkezésemre bocsátotta, illetve Németh György főlevéltárosnak, a Magyar Országos Levéltár munkatársának az általuk nyújtott értékes és önzetlen segítségért.

⁷ MOL H.2. 7102/848. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmány számára. Szilágyssomlyó, 1848. december 26.; Hegyesi, 1885. 119.; A csucsai dandár hadműveleteiről: Kovács, 1979. 64–70.; Riczkóról: Bona, 2000. 601–602.; Csutakról: Bona, 2000. 293.; Beöthy-Riczkó ügyről: Csutak, 1868. 136.; A visszavonulás tényéről Kossuth Hodossy és Sántha György Bihar megyei alispán jelentéseiből értesült. Kossuth számára megfoghatatlan volt, hogy a győztes csucsai ütközet után, miért kellett visszavonulni, így Beöthy az előnyomulás kikényszerítésére utasította. (KLÖM XIII. 882–883. Kossuth levele Beöthy Ödönhöz. Budapest, 1848. december 25.); Vay Bem tábornok erőit követve feltehetőleg december 25-től Kolozsváron volt. 1849. január elsején ugyanis innen jelentette az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a hivatalát Beöthy megérkezéséig ellátja. (MOL H.113. 2432. Közli: Deák, 1943. 288.)

Ennek ellenére Beöthy december 29-én még Szatmárnémetin volt, mivel innen intézett levelet Hodossy Miklós Bihar megyei kormánybiztoshoz. Közölte vele, hogy számára a pénzügyminisztérium 100 ezer forintot utalványozott, amelyről azonban nem tudja, hogy ez újabb kiutalás, vagy a már felhasznált pénz utólagos okmányolása. Kérte Hodossyt, hogy nézzen ennek utána és gondoskodjon a pénz átvételéről, mivel a megye újoncainak felszerelésére 64 ezer forint szükséges. Figyelmeztette Hodossyt, hogy a minisztériumtól előre kérjen pénzt, mivel a megyében szerveződő alakulatokra Erdélyben feltétlenül szükség volt. Közölte, hogy köhögései elmúltak egészséges, ugyanakkor az állandó utazás miatt a gyógyszerét nem tudta elkészíteni.⁸

A Közép-Szolnok megyében sorozott 393 román ajkú újonc Nagyváradra indításáról és felruházásáról szintén ebben az időszakban rendelkezett Beöthy. Felhívta az Országos Honvédelmi Bizottmány figyelmét arra, hogy az újoncokat a nemzetiségi hovatartozásuk miatt ezen a vidéken alkalmazni nem célszerű. E tárgyban további intézkedést kért Kovács Ágoston nemzetőr százados, szatmári térparancsnok számára. December 30-án pedig az Országos Honvédelmi Bizottmány intézkedett az erdélyi főkormányshéz feloszlataáról, a döntést az alábbiak szerint indokolták: „Ily körülmények között Önt a honvédelmi bizottmány oda utasítja, miként az ármányt szövő s Erdély elvesztvén működő reakcionárius sereg ellen kérlelhetetlenül lépjen fel, első teendői közé számítja pedig a Guberniumnak, mint a reakció fészkeének azonnali feloszlataát.” Fentebb már utaltunk arra, hogy a Gubernium Kolozsvár feladása után is működött és kollaborált a császári kormányzattal, így Kossuth további munkájára nem tartott igényt.⁹

Beöthy már ebben az időszakban egyik legfontosabb feladatának tekintette az erdélyi haderő utánpótlási rendszerének kiépítését. Jeney József százados, nagybányai térparancsnok 1849. január elsején jelentette, hogy a helyi löporgyár felszerelésére szánt deszkák megérkeztek. Közölte azt is, hogy az élelemraktárban nagy mennyiségű élelem van, melyet célszerű lenne a csapatokhoz szállítani. A Csucsá és Kolozsvár közötti közlekedési útvonal biztosításával pedig a Dobozy István nemzetőr őrnagy vezette bihari nemzetőr zászlóaljat bízta meg.¹⁰

Január elsején Beöthy már Désen volt, ahol találkozott Bessel, akivel egy rövid tárgyalást folytatott. Bem a rendelkezésére álló erőket három részre osztotta: egy része a vezetésével Beszterce felé nyomult, Riczkó Lekence felé, míg Csetz János alezredes dandára Tordára, Kolozsvár fedezésére. 1849. január 2-án Beöthy Kolozsvárra érkezett és átvette hivatalát Vay Miklóstól.

⁸ MOL H.106. 2. d. 941–942. f.; Uo. 904–905. f. Beöthy Ödön Hodossy Miklóshoz. Szilágy-somlyó, 1848. december 27.

⁹ Dragomir, 1946. III. 240–241. Beöthy levele Kossuthoz. Nagybánya, 1848. december 30.; Kovács Ágostonra: Bona, 2008. I. 586.; A Gubernium szerepéről: Miskolczy, 1988. 1405–1406.; A Gubernium feloszlataáról: KLÓM XIII. 927. Kossuth utasítása Beöthy Ödönnek a Gubernium felszámolásától. Budapest, 1848. december 30.

¹⁰ MTA Kt. Csány-lt. 3484. Jeney jelentése Beöthyhez, Nagybánya, 1849. január 1.; Jeneyre: Bona, 2000. 410–411.; MTA Kt. Csány-lt. 3545. Dobozy István levele. Kolozsvár, 1849. január 1.; Dobozyra: Bona, 2000. 308–309.

*Beöthy Ödön erdélyi működése
(1849. január 2. – 1849. január 31.)*

A közigazgatás újjászervezése

A fentebb már utaltunk az Országos Honvédelmi Bizottmány azon rendeletére, amelyben a unió előtti Erdély legfőbb rendi kormány szervét, a főkormányshéket feloszlatták. A Kolozsvárra érkező Beöthynek legelső kötelessége volt a rendeletnek érvényt szerezni. A Gubernium irodáit bezáratta, a levéltárát lepecsételtette, illetve a pecsétjeit magához vette. A tisztviselőinek fizetésére nézve pedig az Országos Honvédelmi Bizottmánytól várt további intézkedést. Szintén ezen a napon adott ki nyomtatott körrendeletet „az ellenségtől már megtisztult hatóságokhoz”. Ebben közölte, hogy Vaytól a kormánybiztosi hivatalt átvette, illetve a főkormányshék felosztatását, amelynek ügyeit az illetékes minisztériumok veszik át. A tiltáson azonban rövidesen kénytelen volt enyhíteni, mivel a szakképzett, a helyi viszonyokat jól ismerő hivatalnokok munkájára Beöthynek is szüksége volt. Így végül csak a közpolitikai és törvénykezési osztályok működését tiltotta meg, a többi szakosztály munkáját a további intézkedésig engedélyezte. a Legfontosabb intézkedéseinek az alábbiakat tekintette:

1. A törvényhatósági tisztviselők fizetéseinek folyósítását. Ehhez azonban az érintett megyéktől pontos kimutatásokat kért.
2. Vagyon és személybiztonság helyreállítása. E tekintetben a lakosság segítségét kérte a lázadók és bujtogatók felkutatásánál, illetve a fegyverek begyűjtésénél.
3. Az ellenség által okozott károk és pusztítások előzetes, állami keretből történő megtérítése. Ennek felmérésében szintén a lakosság segítségét kérte.
4. A hadsereg számára teljesített szolgálatokat (szállítás, élelmezés... stb.) az állam minden esetben megtéríti.

Intézkedett az ellenségtől felszabadult területeken lévő iskolák megnyitására, a tanítás újbóli beindításáról.¹¹

Nagyon fontos feladat volt, hogy a törvényhatóságok élére megfelelő személyek kerüljenek. A nehéz helyzetet Beöthy így jellemezte a január 6-án Kosuthoz írt levelében: „A törvényhatósági főtisztek és főispánok közül többen hivatalaiktól elbúcsúzáván, mások pedig azoknak vitelére köztudomás szerint elégtelenek. Ezek helyét mihelyt egyéni ismeretet szerezhettek, utólagos jóváhagyás reménye alatt be fogom tölteni.” Pedig ez nem volt könnyű feladat. A partiumi megyék kormánybiztosait és tisztviselőit a helyén hagyta, Erdélyben

¹¹ MOL H.2. 224/E. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 2. (Német fordításban közli: Dragomir, 1946. III. 247–248.); MOL H.2. 49/229. Beöthy Ödön az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4. (Kivonatossan ismerteti: Honvéd, 9. sz. 1849. január 6. 33.); A január 2-án kelt rendeletet közli: Honvéd, 10. sz. 1849. január 8. 37–38.; Pl. Dés városára Wardenér 10.000 Ft. hadisarcot vetett ki, amelynek, illetve az Urban által okozott károk megtérítésére Beöthy a január 2-án kelt levelében ígéretet tett a városnak. (Kádár, 1890. 164–165.)

azonban több változtatást eszközölt. A főbb tisztviselőket azonban továbbra is a helyi erdélyi politikusok közül választotta ki. Kolozs megye élére br. Kemény Ignác került, de megtartotta hivatalát Matskási Pál főispán. Torda megye és Aranyosszék kormánybiztosává Ugron István nevezte ki, míg Doboka és Belső-Szolnok megyéket a régi megyei tisztségviselők irányították, az utóbbit a liberális Weér Farkas főispán. Marosszéket a Bem által felállított háromtagú bizottmány kormányozta, amelynek elnöke Forró Elek alezredes volt. Beszterce-vidék, valamint a Naszódi-körzet katonai irányítás maradt élén kezdetben a Mikes Kelemen gr. ezredes vezette bizottmánnyal, majd Riczkó Ignác ezredessel. Tudomásunk szerint nem kapott kormánybiztost Udvarhelyszék sem, ellenben a január közepén Franz Dorsner ezredes katonai kormányzása alól felszabadult Csíkszék élén a korábbi kormánybiztost, Mikó Mihály gyergyói alkirálybíró erősítették meg. Váltás volt viszont Háromszék élén. Itt a korábbi kormánybiztost Berde Mózes Németh László honvéd hadnagy, korábbi illyefalvi erdélyi országgyűlési követ váltotta január közepén.¹²

A román felkelők által fenyegetett Zaránd megye élére január 25-én Sántha György Bihar megyei alispánt állította. Sántha felhatalmazást kapott a megyei rögtönítélő törvényszék felállítására, illetve tisztviselők kinevezésére.

Kővár-vidék székhelyét Nagybányára helyezte át.

Január 16-án Beöthy a hatásköre alá tartozó partiumi törvényhatóságokban intézkedési jogkörrel ruházta fel Hodossy Miklóst. Döntését azzal indokolta, hogy ő Erdélyben tartózkodik, és az ottani ügyeket Hodossy, akiben tökéletesen megbízik hatékonyabban tudja intézni.¹³

Tovább nehezítette a helyzetét, hogy Bem tábornok rendeleteivel, gyors intézkedéseivel rendszeresen beleavatkozott a polgári hatóságok ügyeibe, amely a későbbiek számos konfliktus előidézője lett.

A törvényhatóságok vezetőinek helyzete nem volt könnyű. Például Torda megye 42 helységében a közigazgatás egyáltalán nem működött, a településeket a román felkelő vezérek kormányozták. Kevés volt a rendfenntartó erő, a tisztviselők féltek, mivel az 1848 őszi események emlékei még elevenen éltek. Mindezen nehézségek ellenére a visszafoglalt területeken az élet kezdett visszatérni a rendes kerékvágásba, ami nem kis mértékben Beöthy érdeme.

Beöthy szintén kemelt feladatának tekintette az országrész igazságszolgáltatási intézményrendszerének újjászervezését. A rögtönítélő bíróságok alá tartozó bűntényekre január 13-án, míg a bűnvádi bíróságokéra január 17-án adott ki rendeletet a teljhatalmú országos biztos. E tekintetben Beöthy a szigorú törvényesség talaján állt, és ebben az Országos Honvédelmi Bizottmánytól teljes támogatást kapott. Példaként említhetjük egy Erdélyben élő angol sze-

¹² MOL H.2. 489/E. Beöthy Ödön levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 6.; Forró Elek: Bona, 2000. 335.; Mikes Kelemenre: Márki, 1898. 223.; Riczkóra: Bona, 2000. 602.; Dorsnerre: Bona, 2000. 311. Az egyes kormánybiztosok működését az alábbiakban részletesen ismertetni fogom.

¹³ Hegyesi, 1885/1. 615–616. Beöthy Ödön levele Sántha Györgyhez. Kolozsvár, 1849. január 25.; MOL H. 106. 3. d. Sz. n. Beöthy Ödön Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; Supka, 1985. 557–558.

mély esetét, akit Bem fogott el, mert kémkedéssel vádoltak. Kossuth pártatlan és igazságos vizsgálatra utasította Beöthy-t. Sokkal szemléletesebb az az eset, amelyet Tóth Ágoston naplójából ismerhetünk meg. Az Észak-Erdélyben szolgáló Közép-Szolnok megyei nemzetőrök 5 román felkelőt fogtak el, akiket a kolozsvári rögtönítélő törvényszéknek akartak átadni. Az alakulattal lévő polgári biztos, aki egyben Kolozs megye alispánja is volt, a letartóztatottak kivégzésére szólította fel a nemzetőröket. Az egyik nemzetőrtiszt azonban írásban jelentette az esetet Tóthnak, aki rögtön Beöthy-hez sietett. A kérdőre vont alispán azzal védekezett, hogy a kivégzés Kolozsváron csak feltűnést keltene, és ettől a kormánybiztost mindenképpen meg akarja óvni. Beöthy válaszában indulatosan kijelentette, hogy egy kivégzés minden esetben kizárólag törvényes úton történhet, ennek felelőségét pedig kész minden körülmények között magára vállalni. A Czetz által Tordán elfogott orgazdák és felbujtók ügyében Kossuth így utasította a kormánybiztost: „És azért ezennel hivatalosan oda utasítom önt, hogy igazságos, de egyszersmind kérlelhetlenül szigorú legyen azok iránt, kik szegény hazánk jelenlegi véráldozatos helyzetének előidézésében szentségtelen kezekkel közre munkáltak. A Czech alezredes által elfogott bujtogatókat statárium elibe — a menségre minden törvényes módot meg kell adni — de ha bűnösnek találhatnák, a vádlott, legyen az bárki a világon, halálra vele kérlelhetlenül.”

Beöthy tehát szigorúan fellépett az önbíráskodásokkal szemben. 1849. január 14-én a kolozsvári polgárok feltehetőleg meglincseltek egy polgárt. A kormánybiztos nyíltan, hirdetések útján ígért szigorú vizsgálatot és büntetést a vétkesek számára. Kifejtette, hogy „A bűnös törvény szabta útján, rendes bírái által, mondott ítélet nyomán vehet ítéletet, és bűnhődhetik, - e végre vannak a megyékben rögtön ítélőszékek alakítva.”¹⁴

Az igazságszolgáltatáshoz tartozó esetek közül kiemelt figyelmet érdemel a gr. Mikes János országgyűlési képviselő és nemzetőr ezredes ellen elrendelt vizsgálat. Kolozsvár feladásáról Minorich Károly nemzetőr százados készített jelentést az Országos Honvédelmi Bizottmány számára 1848. november 19-én. Eszerint a szamosfalvi vereség után mind Vay Miklós br., királyi biztos, mind Baldacci Manó br., vezérőrnagy reménytelennek ítélték meg a további ellenállást, álláspontjukat osztotta Groisz Gusztáv főbíró és Mikes János nemzetőr főparancsnok. A román felkelők bosszújától rettegő polgárok Baldaccit és Vayt fogságba vetették, azonban Mikes Kelemen ezredes a honvédek és Mátyás-huszárok támogatásával kiszabadította őket. Az ellenállást egyébként a rendelkezésre álló reguláris katonaság elégtelensége miatt Mikes Kelemen is céltalannak vélte, ugyanakkor a nemzetőrséget a harctéri tapasztalatok miatt teljesen használhatatlannak tartotta. Minorich javasolta Baldacci, a két Mikes és a főbíró szigorú megbüntetését a város feladása miatt. Minorich vádjai következtében Mikes János parlamenti vizsgálatot kért maga ellen. Vizsgáló bizottság ugyan megalakult, azonban az eljárás megindítását Beöthy értelmetlennek tar-

¹⁴ Márki, 1897. 501.; KLÖM XIV. 42. Kossuth intézkedése Beöthy-hez a Richardson nevű angol fogollyal kapcsolatban. Kisújszállás, 1849. január 4.; Irmédi-Molnár, 1938. 95.; KLÖM XIV. 44. Kossuth utasítása Beöthy-hez. Karcag, 1849. január 5.; Honvéd, 16. sz. 1849. január 15. 61.

totta. Végül Kossuth olyan állásfoglalást adott ki, hogy bár a Mikes János elleni vádakat bizonyítani nem lehet, azonban azok köztudomásúak, így Minorichot felelőségre vonni nem lehet. Így a hazatérését az Országos Honvédelmi Bizottmány engedélyezte.¹⁵

Nagyon fontos feladatként hárult a kormánybiztosra a nagyenyedi és más településekről származó menekültek segélyezése. Kolozsváron a menekültek részére azonnal gyűjtés indult, sokan egész családokat, vagy árván maradt gyerekeket fogadtak be otthonukba. Beöthy az álladalmi pénztárból 2600 forintot osztott ki közöttük, ez azonban kevés volt, mivel az üldözöttek száma meghaladta a 2500 főt. Beöthy állami segélyt sürgetett a menekültek részére. Király István székelykocsárdi református lelkész január végén fordult segélyért a teljhatalmú országos biztoshoz. Előadja, hogy „részint legylilkoltatott, részint leégettetett és teljesen kiraboltatott” egyházközségéből 1848. november 8-án Tordára menekült nejével s 4 gyermekével, akik közül kettő időközben eltűnt. November 14-én Kolozsvárra menekült, majd öt heti ott tartózkodás után visszatért Tordára, ahol „jó emberek” könyöradományából tengődik már három hónapja. Tizenkét évet töltött a „csak volt Nagy-Enyedi főtanodában, a Göttingeni universitasban tanult 1816 és 1817-ben.” Egyházközségében számtalan prédikációt és halotti beszédet tartott, amelyek közül sok nyomtatásban is megjelent. Jelenleg „a rabló és gyilkoló csorda miatt kenyér nélkül, ruházat nélkül maradt.” Könyörögve kérte hat havi lelkészi illetménye folyósítását az állami pénztárból. A kérelmezőről Antal János püspök állította ki erkölcsi bizonyítványt, így Beöthy a segély kifizetését január 29-én engedélyezte. Hasonló folyamodvánnyal fordult a kormánybiztoshoz Vásárhelyi Mihály magyardécei református lelkész is, akit a román felkelők minden vagyonából kifosztottak 1848 végén, majd négy fős családjával Nagyenyedre menekült, ahol január elején ismét kifosztották őket. A kérést Antal püspök ebben az esetben is támogatandónak ítélte.¹⁶

Beöthy Ödön nemzetiségi politikája

1848 ősztől az erdélyi szászok és románok, vagyis az összlakosság kétharmada fegyveresen is szembe került a magyar kormányzattal. Ezzel a ténnyel a december végén Erdély felé tartó Beöthy is tisztába volt, aki január elsején, amikor Bessel találkozott a következő kérdést tette fel a lengyel tábornoknak: „Január 1-én találkoztam tábornagy Bem úrral Désen, s azon kérdésekre: minemű rendeleteket léptetett életbe, hogy előhaladtával a már elfoglalt vidék biztosíttassék, válaszul adá: miután az olá ajkú nép mindenütt hódolás jeleit nyilvánítá, örvendő a kényuralomtoli megszabadulásnak, minden félelmi ok

¹⁵ MOL H.2. 3426.; Mikes János levele Bernáth József kormánybiztoshoz. Nagyvárád, 1848. november 19.; MOL H.106. 2. d. 668–670. f.; MTA Kt. Csány-lt. 117/849. Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 17.; KLÖM XIV. 235. Kossuth Lajos utasítása Beöthy Ödönnek a Mikes János gróf ellen emelt vádakkal kapcsolatban. Debrecen, 1849. január 25.

¹⁶ Irmédi-Molnár, 1938. 96.; MOL H.2. 1403/849. Beöthy Ödön az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz Kolozsvár, 1849. január 29.; MTA Kt. Csány-lt. 3755. Király István kérelme. Torda, 1849. január vége.; MTA Kt. Csány-lt. 3622. Vásárhelyi Mihály folyamodványa. Kolozsvár, 1849. január 16.

megszűnvn. Elégségesnek látja Zsibóra két, Somlyóra egy és Csucsára is egy n.őri századot rendelni. Minek folytán K.Szolnok megyét tudósítám, oszlatná széjjel az egregyi tábort.”

Beöthy aggodalma nem volt légből kapott, mivel délvidéki kormánybiztosként már komoly tapasztalatokat szerzett a nemzetiségekkel való politizálás területén. Még Erdélybe érkezése előtt az Észak-Erdélyt visszafoglaló Bem tábornok 1848. december 27-én kibocsájtott kiáltványában „mindennemű” politikai vétkekért bűnbocsánatot hirdetett egész Erdélyre nézve. Ez pedig durva beavatkozás volt a politikai hatalom hatáskörébe, amit az egyébként szigorú természetű Beöthy nem vett jó néven. A hazai és határontúli marxista történetírásban egyaránt elterjedt az a felfogás, hogy a magyar nemzetpolitikát képviselő erdélyi kormánybiztosok, köztük Beöthy mereven ellenezték Bem amnesztia politikáját. Ezzel szemben Egyed Ákos, az erdélyi magyar történetírás doyenje, az Erdély 1848–1849. című összefoglaló művében azt az álláspontot képviseli, hogy Beöthy Nagyenyed elpusztításáig képviselte Bem közbocsánatot hirdető álláspontját, véleménye csak a január eleji román pusztítások hatására változott meg. Hol az igazság? Tény, hogy Beöthy a január 2-án Kossuthoz intézett levelében Bem fenti rendeletéről így vélekedett: „Bem hadvezér úr múlt hó 25-kén bejövén Kolozsvárra a ...alatt kapcsolt példányból láthatólag közbocsánatot hirdetett, mi mint észrevehetni az ennekelőtte is jó érzésűekben némű kedvetlenséget látszik gerjeszteni.” Ennek ellenére a rendeleten nem fog változtatni, nehogy ez elégedetlenséget szüljön, hacsak az Országos Honvédelmi Bizottmány más hogy nem rendelkezik. A Honvédban megjelent tudósítás, amely feltehetőleg Beöthy egyetértésével született meg így fogalmaz: „A közbocsánat csak politikai vétkekre szól és nem rablási merényekre. A kormánybiztos úr ezt igen jól tudja.” Ebben pedig már benne van Bem rendeletének esetleges korlátozása. A fenti forrásokból egyértelmű, hogy Beöthy már kezdetektől fogva sem értett egyet Bem amnesztia politikájával, ugyanakkor a politikai egység érdekében nem lépett fel nyíltan ellene.¹⁷

A főkormánybiztos kételyeit csak erősítették azok a jelentések, amelyeket az egyes katonai parancsnokok küldtek számára a román felkelők egyre ellenségesebb magatartásáról és a békés magyar lakosság elleni atrocitásairól. Január 6-án, a Tordára kiküldített dandár parancsnoka, Czetz János alezredes arról írt, hogy a vidékre kiküldött őrzáratok tudósításai szerint a román felkelők az amnesztiaával visszaélnék. A rablott javakat és fegyvereiket nem szolgáltatják be, a védtelen magyar lakosokat összefogdossák és Balázsfalvára hurcolják. Nagyenyedről például 30 személyt hurcoltak el. Katonai erőt kért, ennek hiányában ugyanis nem tudja szavatolni a magyar lakosság biztonságát. Problémát jelentett az is, hogy az erdélyi haderő legvitézesebb alakulatának számító 11. honvédszászlóalj katonái, akik erről a vidékről származtak, ki akartak vonulni és bosszút állni a román felkelőkön. Czetz konzultált Inczedy Samu alez-

¹⁷ MOL H.2. 224/E. Beöthy Ödön jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 2.; Bem 1848. december 27-én, Kolozsváron kelt nyílt rendeletét közli: Kővári, 1861/1. 136.; A marxista felfogásról: Kovács, 1979. 90.; Göllner, 1967. 220–221.; Egyed, 2010. 304.; Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.

redessel, zászlóaljparancsnokkal, és úgy döntöttek, hogy nem fenítik meg az engedetlenkedőket, mert ez csak tovább növelné az ellenállást. Ugyanakkor javasolták Beöthynek a zászlóalj felváltását. Ugyanezen a napon B. Bémer Károly lovas nemzetőr százados is tudósította Beöthyt a Kalotaszegi román falvak ellenállásáról. Dobozy István nemzetőr őrnagy két század gyalogos és 40 lovas bihari nemzetőrrel január 5-én szállt ki Bükén és Bocs falvakba, amelynek román lakossága a fegyvereit és a rablott javakat elrejtette. Dobozy szigorú motozást tartott, így az 1848 novemberében feldúlt kalotaszentkirályi és zentelkei magyar lakosok eltulajdonított értékei és a román lakosok fegyverei kerültek elő.¹⁸

A legnagyobb pusztítást azonban Alsó-Fehér megye székhelye, Nagyenyed szenvedte el 1849. január 8-án és 9-én. A virágzó város az erdélyi református egyház püspöki székhelye volt, kollégiuma pedig az országrész egyik legszínvonalasabb oktatási intézménye. A várost 1848. november elején a császári csapatok és román felkelők elfoglalták, ekkor azonban a pusztítást sikerült elkerülnie. 1849 december végén és január elején számos nagyenyedi menekült tért vissza az otthonába. A város közvetlen környékén január elején nem állomásozott reguláris császári katonaság, helyüket Simion Prodan Probus prefektus román felkelői foglalták el. Legközelebb magyar csapatok Tordán voltak, ennek a dandárnak a parancsnoka pedig Czetz alezredes volt. Dandárja a 11. honvédzászlóaljból, egy osztály Mátyás-huszárból, 80 Kress svalizsérből és négy hatfontos lövegéből állt. A későbbiek folyamán a városba érkezett még a 32. honvédzászlóalj. Így az nagyenyediek először Czettől kértek segítséget, aki kijelentette, hogy Bem tábornok rendelkezéséig Tordát nem hagyhatja el, így a küldöttség Kolozsvárra ment Beöthyhez, ide január 9-én érkeztek. A főkörmánybiztostól kitérő választ kaptak, bár ekkor már késő volt. A várost ugyanis január 8-án Prodan és Ion Axente Xever prefektek román felkelői megtámadták, a várost felégették, a lakosságot pedig nagyrészt lemészárolták. A város elpusztításáról január 9-én levélben számolt be Czetz Beöthynek. Jelentette, hogy fél század honvédet fog küldeni a menekültek felkutatására és elszállítására. Az utóbbiak számára állami segílyt kért. Január 11-én pedig egy erősebb csapat: egy század honvéd és 25 Mátyás-husár indult el Tordáról, akik több száz menekültet szállítottak Tordára. Mivel a város nem tudta ellátni a több mint 2000 szerencsétlent, egy részüket Kolozsvárra szállították át. A városba nagy számban érkeztek megfagyott és kiéhezett üldözöttek. A felnőtteken kívül mintegy 80 gyermek is érkezett, akiről nem tudták, hogy a szüleik élnek e még. Szívtépő látvány volt, ahogy a gyermekek a szüleik után siráncokoztak. Beöthy nagyon felháborodott és az ég bosszúját kérte a reakció alkalmazta eszközökre.¹⁹

¹⁸ Czetz jelentése: MTA Kt. Csány-lt. 3491. Torda, 1849. január 6.; Czetz Jánosra: Bona, 2000. 148–149.; Inczédy Samura: Bona, 2000. 401–402.; Bémer Károly jelentése: MTA Kt. Csány-lt. 3493. Bánffyhyrad, 1849. január 6.; Mindkét jelentést részletesen ismerteti: Egyed, 2010. 305–307.

¹⁹ Nagyenyed elpusztítására összefoglalóan: Kemény, 1863. és Szilágyi, 1891.; Czetz erőire: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3., Bauer, 1870. 90.; Czetz levelét közli: TL 1892. 10. sz. 102.; A nagyenyediek segélykérésére: Szilágyi, 1891. 39.; Az enyedi események elemzése: Egyed, 2010. 310–319.; Beöthy felháborodására: Irmédi-Molnár, 1938. 96.

Az enyedihez hasonló szerencsétlenség történt Járán is. Bár a lakosok január 15-én segítséget kértek, ez későn érkezett meg, így a falu magyar lakóit a román felkelők lemészárolták, házaikat felgyújtották, javaikat pedig felprédálták. A faluba benyomuló magyar csapatok tűzharcba keveredtek a román lakosokkal és felkelőkkel, akik közül többet megöltek. Ekkor jelent meg a falu határában egy román felkelő csapat, amely azonban alulmaradt a magyar alakulattal szemben és 53 főt veszített. Az eseményről január 16-án küldött jelentést Beöthynek Czetz, aki immár keményebb fellépést javasolt a havasi román felkelőkkel szemben. Felmerül a kérdés, hogy mit tett Beöthy a további veszély megelőzése érdekében? Rendeletet intézet Erdély lakóihoz, amelyben vadászcsapatok alakítására szólította fel őket, valamint katonai segítséget kért a partiumi megyéktől is. Minden nélkülözhető erőt Tordára, és más magyar településre küldött.²⁰

A román felkelők pusztításai természetesen nagy hatást gyakoroltak az országos teljhatalmú biztos nemzetiségi politikájára. Ha január 2-án még csak kételyei voltak Bem amnesztia politikáját illetően, január 15-től fogva már a nyílt elutasítás álláspontján volt, szorgalmazva a román felkelőkkel szembeni erősebb fellépést. Nézetének változását hűen tükrözik a Honvéd hasábjain január 18-án megjelent felhívásának sorai: „A bűnbocsánat meg nem termette maga gyümölcsseit. A vad elem dühöngve pusztít, ártatlan vérrel öntözi e földet. És míg a magyar sereg győzelmesen halad, s új babérokat tűz halántékaira: Addig a fő város közelében, hol annyi okunk volt az ádáz vésznek lecsilapultát várni, városok és falvak dűlnek romba.

Biztosítékunkra itt hagyott sergeink mindent elkövetnek, meggátolni a veszélyt, de részint a távolság, részint a késedelmes tudósítások ezt tennieik nehezíti, ...”²¹

A szászokkal szembeni politikáját — Kossuth utasítására — már kezdetektől fogva a kemény fellépés jellemezte, ugyanis 1848. október 18. óta a szász-ság immár nyíltan a magyar kormányval szembenállók oldalára állt. A szász nemzetőrség, amely 1848 tavaszától alakult és soraiból gondosan kizárta a magyarokat immár fegyveres szerepet is vállalt az osztrák csapatok mellett. Az 1848. október 23-án Marosvásárhely ellen vonuló Gedeon József tábornok hadosztályában 700 szász nemzetőr is volt. E mellett felajánlották egy 1253 fős vadászászlóalj kiállítását is, melybe a szász ifjak lelkesen jelentkeztek. Az utóbbi alakulat a brassói helyőrség kötelékébe került. A Puchner által 1848. november közepére elfoglalt Erdély területéből egy saját Markt grófságot kívántak létrehozni a vezetésükkel. E mellett a Kolozs, Doboka és Torda megyei szász lakosságú falvakat Beszterce-vidékhez kívánták csatoltatni. 1848. december közepén azonban megindult a magyar ellentámadás, 1849 januárjában Bem csapatai már Nagyszebent fenyegették, ami nem kevés rémületet keltett mind Puchnerben, mind a szász vezető körökben. Az erdélyi főhadparancsnok ösztönzésére Nagysze-

²⁰ Czetz január 16-án, Tordáról írt jelentését közli: Dragomir, 1946. III. 275–276.; Beöthy jelentése az eseményekről az Országos Honvédelmi Bizottmány részére: MOL H.2. 701/E. Kolozsvár, 1849. január 16.; Beöthy további intézkedéseiről: Egyed, 2010. 318–319.

²¹ Honvéd, 19. sz. 1849. január 18. 74.

ben és Brassó küldöttsége Havasalföldön felkereste Lüders tábornokot, a román fejedelemségeket megszálló orosz csapatok parancsnokát katonai segítségkérés céljából. A misszió azonban sikertelen maradt, mert Lüders csak Puchner kérésére volt hajlandó csapatokat küldeni. Miután ez is megtörtént, február 2-án orosz egységek vonultak be Nagyszebenbe és Brassóba, ahol helyőrségi feladatokat láttak el. Ez volt az a lépés, amivel az erdélyi szászok a magyar kormányzatnak a maradék szimpátiáját is elveszítették. Az Országos Honvédelmi Bizottmány élén Kossuth Lajossal már korábban is őket tartotta fő felelősnek a románság fellázításáért és számon magyar település elpusztításáért, de az oroszok behívása csak tetézte az ellenszenvet. Míg a román vezetőkkel a magyar politikusok keresték a megegyezés lehetőségét, a szászokkal szemben többségük csak a kemény fellépés politikáját tartotta célravezetőnek.²²

1849. január elején Bem csapatai elfoglalták Beszterce-vidéket, vagyis az első szászok irányította törvényhatóságot. A terület élére Bem egy bizottmány állított, amelynek feladata a lázadásban részt vettek megbüntetése volt. A testület elnöke gr. Mikes Kelemen ezredes volt. Mikes Besztercén kivégeztetett egy szász tanítót, aki folyamodványokat írt Karl Urban alezredeshez. Ezek a hírek eljuthattak Kolozsvárra is, mert Beöthy a január 5-én Hodossy Miklóshoz írt levelében az alábbiak szerint fogalmazott: „A szászok földjének egy részét szerencsésen megszállottuk, és hiszem, hogy Bem tábornok az ön által is javallott módot igyekezni fog életbe léptetni, ezt csak gyanítólag írhatom, mert én a Tábornoktól még egy betű tudósítást sem nyertem.” Beöthy január 20-án kelt levelében javasolta az Országos Honvédelmi Bizottmánynak, hogy az August Wardener br., vezérőrnagy által 1848 novemberében a magyar városokra vetett hadisarcot, mintegy 108.000. forintot, a szászok térítsék meg. A javaslatot Kossuth elfogadta.²³

Beöthy kezdetektől fogva arra törekedett, hogy az erdélyi nemzetiségeket megnyerje a magyar forradalom és szabadságharc ügyének, ez a törekvése azonban zátonyra futott. Ezzel a kormánybiztos is tisztában volt, és a helyzet megítélését híuen tükrözik Ion Lemeni görök katolikus püspökhöz január 30-án intézett levelének sorai: „Csillapulni kell a kedélyeknek, a nemzeteknek egymást megérteni s így kiegyenlítést létesíteni. Ez volt fő feladatomban ideérkezésem óta, de eddig célt nem értem.”²⁴

Beöthy Ödön és József Bem vezérőrnagy kapcsolatának alakulása

A bevezető fejezetben már utaltam arra, hogy Beöthy életrajzírója, Hegyesi Márton az erdélyi főkormánybiztosságról való lemondásának elsődleges okát ab-

²² A szászok politikájára nézve: Teutsch, 1910. 252–253.; Sárközi, 1974. 63–66.; Az orosz csapatok behívásának körülményeit alaposan feltárja: Gyalóky Jenő: Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása. 1849. január 31–március 28. Bp. 1931. A lépést még a román vezetők egy része is ellenezte.; Alekszandr Nyikolajevics Lüders orosz gyalogsági tábornok, a román vajdaságokat megszálló V. hadtest parancsnoka volt.;

²³ Mikesre: Bona, 2000. 517–518.; Bem besztercei eljárására: Márki, 1898. 223. p.; Bauer, 1870. 94. p. Karl Urban alezredes a naszódi székhelyű román határőrezred parancsnoka volt.; Beöthy levele Hodossy Miklóshoz: MOL H. 106. 3. d. Sz. n. Kolozsvár, 1849. január 5.; Beöthy levele Kossuthhoz: MOL H.2. 904/E. Kolozsvár, 1849. január 20.

²⁴ Egyed, 2010. 350.

ban látta, hogy nem sikerült a lengyel tábornokkal megfelelő kapcsolatot kialakítania. Hogy ez a megállapítás mennyire állja meg a helyét, arról átfogó elemzés eddig még nem született. A továbbiakban erre a kérdésfelvetésre próbálok meg választ adni. Kossuth december 25-én kelt rendeletében utasította Beöthyt, hogy lépjen mihamarabb érintkezésbe Bemmelle, hogy a további hadműveleteket és feladatokat megbeszéljék, illetve összehangolják. Beöthy előtt az ilyen jellegű feladat nem volt ismeretlen, mivel délvidéki kormánybiztosként már korábban is kellett gondoskodnia a működési területén harcoló csapatokról, ekkor feladatát akadálymentesen megoldotta. Emellett 9 évig katona volt, így a hadtudomány sem volt ismeretlen előtte. Azonban Bem nem bizonyult könnyű diónak. A tábornok nem volt bőbeszédű, anyanyelvén kívül elsősorban a francia nyelvet művelte, német tudása csak felületes volt. Stratégiai terveit még bizalmasaival, közvetlen alárendeltjeivel is csak az utolsó percben közölte. Ez pedig azért volt problémát okozó Beöthy számára, mert a sereg élelmezéséről és hadianyaggal való ellátásáról elsősorban neki kellett gondoskodnia.²⁵

Fentebb már utaltunk arra, hogy a magyar ellentámadás december 18-án indult meg, Bem december 25-én elfoglalta Kolozsvárt. Hadműveleteit 27-én folytatta, 29-én elfoglalta Bethlent. Beöthy és Bem január 1-én találkozott Désen, a személyes kontaktus azonban nem tett jó benyomást a kormánybiztosra. Beöthy megkérdezte Bemtől, hogy milyen intézkedéseket tett a visszafoglalt területek biztosítására, mire a tábornok azt felelte, hogy erre semmi szükség, mert a román lakosság támogatja őt. Így biztosító erő is csak Zsibón, Szilágy-somlyón és Csucsán maradt. (négy nemzetőr század) Bem szavai annyira megnyugtatták Beöthyt, hogy Közép-Szolnok megyét utasította, hogy az Egregynél táborba szállt nemzetőrségét oszlassa fel. Emellett Kolozsváron és Tordán állomásozott még csekély sorkatonaság, illetve a 18 századból álló bihari nemzetőrség biztosította Bánffyhunyard és Torda között a közbiztonságot. (3000 fő) Ennek alapján Észak-Erdélyben az alábbi erők állomásoztak 1849 január elején:

a) Kolozsvári térparancsnokság (parancsnok: Tóth Ágoston alezredes):

Alakulat	Állomány
31. honvédszászlóalj	900 fő
32. honvédszászlóalj két százada	240 fő
15. huszárezred tartalék százada	80 fő (ló nélkül)
11. huszárezred fél százada	50 fő (részben ló nélkül)
Fél hatfontos ágyúút	Négy löveg

Összesen: 1140 gyalogos, 130 lovas, 4 löveg.

²⁵ MOL H. 106. 3. db. Sz. n. Beöthy Ödön levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5. „Az itteni tábornak erejéről, úgy szinte arról is, mik legyenek a hadsereg szükségei, jelentést nem tehettek, amennyiben minden szorgalmazásom dacára mindez ideig semmi értesítést nem kaptam.”

b) Tordai-dandár (parancsnok: Czetz alezredes):

Alakulat	Állomány
11. honvédsászlóalj	900 fő
15. huszárezred egy osztálya	240 fő
Kress-svalizserek	80 fő
Egy hatfontos üteg	8 löveg

Összesen: 900 gyalogos, 320 lovas, 8 löveg.

A fenti összegzésből megállapíthatjuk, hogy a régióban állomásozó katonai erő csekély volt és semmiképpen sem volt alkalmas arra, hogy minden magyarok lakta települést megvédjen.²⁶

Ráadásul január 17-én Bem Czetz erőit magához vonta, így Kolozsvár szinte védtelenül maradt, mivel a tordai dandárral a 31. honvédsászlóalj is elvont. Így Beöthynek a régió védelmét szinte saját magának kellett megteremtenie. Elsősorban az alakuló nemzetőrsegekre és vadászcsapatokra, a partiumi megyék mozgósított nemzetőrsegeire támaszkodhatott. Ezzel egy vita vette kezdetét a tábornok és a kormánybiztos között. Az előbbi azzal vádolta Bemet, hogy kevés erőt hagyott hátra az elfoglalt területek biztosítására. A vádakra Bem a január 18-én kelt levelében válaszolt. Közölte, hogy a 15 ezer fős hadtestből 5565 fő a visszafoglalt területeket tartja megszállva, vagyis az ország rész egyharmadát. Neki a haderő kétharmadával Erdély kétharmadát kell visszafoglalnia, így az arányokat tekintve minden rendben van. Az érvelésnek csak az a szépséghibája, hogy január közepétől Bem folyamatosan vonta magához a soralakulatokat, mivel a Dél-Erdélyben összpontosult császári hadtesttel szemben már gyengébb volt.²⁷

Január 2-án kelt, az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz írt hivatalos jelentésében Beöthy erősen kritizálta Bemnek a hadsereg ellátására vonatkozó rendeletét. Szerinte a kiszabott kvóta nagyvonalú, ugyanakkor igazságtalan a Csucsától Tordáig szolgálatot ellátó bihari nemzetőrökkel szemben, mivel az utóbbiak a rendelet áldásaiban nem részesültek. Szintén ugyanezen napon kelt Kossuthoz írt bizalmas levele, amelyben Bemet már keményebb hangnemben kritizálta. Nyíltan kijelentette, hogy a tábornok lehet kiváló katona, de a sereg adminisztrációjához keveset ért. A segédje, Szalbek György főhadnagy arisztokratikus modorú, ugyanakkor kiváló főtisztjeit mind a seregtől eltávolítva, más-más állomáshelyekre vezényelte. Nem tart maga mellett vezérkart, mivel a kijelentése szerint ez ő egy személyben. Azonban, ami a legfájóbb volt Beöthynek, hogy a hadsereg ellátásáért felelős főbiztosnak gr. Teleki Sándort, Kővár-vidék főkapitányát nevezte ki, amivel a kormánybiztos egyáltalán nem értett egyet.

²⁶ Kossuth december 25-i rendelete Beöthyhez: KLÖM XIII. 882–883.; Bem hadműveleteiről: Hermann, 2001. 178–179.; Beöthy és Bem január elseji találkozásáról: MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Az észak-erdélyi erők elhelyezkedéséről és összetételéről: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

²⁷ A vitát ismerteti: Kovács, 1979. 90.;

Helyette Oláh Mátyást, Bihar megye volt számvevőjét nevezte ki. Személyes találkozása során Bessel közölte, hogy Teleki a törvényhatósága kormányzását fogja átvenni, és kérte Bemet, hogy a polgári hatalom ügyeibe a továbbiakban ne avatkozzék bele, illetve küldjön számára részletes tudósításokat a hadi helyzet alakulásáról. Bár Bem mindent megígért, Beöthynek továbbra is komoly fenntartásai voltak vele szemben. Tóth Ágoston naplója szerint január 3-án, amikor bemutatkozó látogatást tett Beöthynél, a kormánybiztos erősen panaszkodott Bemre. Kijelentette, hogy ők ketten sohasem fogják egymást megérteni és Tóth segítségét kérte a gördülékeny kapcsolattartáshoz.²⁸

Közben Bem hadműveletei tovább folytatódtak. 1849. január elején Bukovinába üzte Urban erőit, majd január 12-én elfoglalta Marosvásárhelyt, helyreállítva ezzel a közlekedést a Székelyfölddel. Január 16-án továbbindult és 17-én, a gálfalva-szőkefalvi ütközetben jelentős győzelmet aratott Puchner erői felet. A következő nap megszállta Medgyest, majd magához rendelte Csetz dandárját, és Nagyszeben ellen indult. Ide 21-én érkezett, azonban Csetz alakulatai nem érkeztek még meg, a város falait pedig 18 és 24 fontos lövegek védték. Puchner tülerőben volt, ráadásul Bemnek elfogyott a lőszere, így kénytelen volt elrendelni a visszavonulást Nagyszűr felé.

A hadműveletekről azonban Beöthy csak késve, és akkor is szűkszavú tudósításokat kapott Bemtől. Ugyanakkor a tábornok nem küldött jelentéseket — a kormánybiztos többszöri sürgetései ellenére sem — a sereg pontos létszámáról és szükségleteiről. Ismereteim szerint első jelentését Bem január 8-án küldte meg Beöthy számára Besztercéről. Ebben közölte, hogy Urban megvert serege, amely öt sorgyalog zászlóaljából, egy század lovasságból és hét ágyúból áll, Bukovinába menekült. Közölte, hogy Felső-Erdély meg van tisztítva az ellenségtől, és ő Nagyszeben ellen indul, a siker felől nincs kétsége. Következő napi jelentésében, amelyet Bem szintén Besztercéről írt, közölte Beöthyvel, hogy a 18 század bihari nemzetőr elhelyezését helyesli, ez az alakulat a továbbiakban Marzsó Imre őrnagytól függ. Ő jogosult intézkedni a felváltásukról is. Bem közölte Beöthyvel az észak-erdélyi csapatoknak az alábbiak szerinti elhelyezését:

a) Dési-térparancsnokság: (parancsnok: br. Bánffy János alezredes)

Alakulat	Állomány	Állomáshelyek
Debreceni gyalogos nemzetőrség	600 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen
Debreceni lovas nemzetőrség	120 fő	Dés, Szamosújvár, Bethlen
Hatfontos lövegek	3 darab	Dés, Szamosújvár, Bethlen

²⁸ Beöthy jelentései Kossuth Lajoshoz: MOL H.2. 224. és 225/E. Kolozsvár, 1849. január 2.; Szalbek Györgyre: Bona, 2000. 646.; Oláh Mátyás kinevezésére: MOL H.2. 49:229. Levél az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; Irmédi-Molnár, 1938. 95.; Egyed, 2010. 350–351.

b) Besztercei-parancsnokság: (parancsnok: Riczkó Ignác ezredes)

Alakulat	Állomány	Állomáshelyek
2. (Sándor) sorgyalogezred 3. zászlóalja	500 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Lengyel légió	100 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
Szatmári lovas nemzetőrség, más forrás szerint 1 osztály Koburg huszár	200 fő	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke
3 fontos lövegek	6 db	Beszterce, Naszód, Tihuca, Teke

A fenti erők Erdély észak-keleti részét biztosították. Ha összegezzük a Kolozsváron és Tordán lévő erőkkel, akkor megállapíthatjuk, hogy a visszafoglalt területeket 2640 gyalogos, 650 lovas és 18 löveg, illetve 3000 nemzetőr biztosította. Emellett a Riczkó alá rendelt alakulatoknak védeniük kellett Erdélyt a Bukovinába kergetett Urbantól. Ez pedig a fenti csekély erőkkel szinte lehetetlen volt. Nem lehetett megvédeni Erdély minden magyar lakta települését, harcolni a román felkeléssel, szemmel tartani a gyulafehérvári erődöt.²⁹

A Marosvásárhelyt elfoglaló Bem január 14-én jelentette Beöthynek, hogy a székelyek minden oldalról özönlenek hozzá. Közölte, hogy Tóth alezredest utasította a Felvincig történő előrenyomulásra, mivel a győzelem már közel van. A következő tudósítás, amely január 17-én kelt, január 20. körül érkezhetett meg Kolozsvárra. Ebben a tábornok beszámolt a gálfalva-szőkefalvi győzelemről és Puchner meneküléséről, akit tovább fog üldözni. Reményét fejezte ki, hogy Nagyszebent már 20-án eléri és rövidesen elfoglalja. Szintén ekkor futhatott be Czetz tudósítása is, amelyben közölte, hogy a román felkelés központját, Balázsfalvát 19-én elfoglalta. A legutolsó jelentés január 21-én érkezett meg Bemtől Kolozsvárra. A tábornok ebben sürgősen lőszerutánpótlást kért Beöthytől. Ezt azonban már képtelenség volt eljuttatni a Nagyszeben alatt küzdő csapatokhoz. A vereséget követő visszavonulás után nem kapott tudósítást Beöthy Bemtől, a bizonytalanság pedig Kolozsváron pánikszerű hangulatot idézett elő.³⁰

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy Bem és Beöthy közötti ellentétek a következő tényezőkből adódtak:

– Beöthy már a kezdetektől fogva sem értett egyet Bem bűnbocsánatot hirdető kiáltványával, amelyet egy ideig tudomásul vett, de a nagyenyedi és alsójárai események után nyíltan fellépett ellene.

– Aggodalommal töltötte el, hogy a tábornok a Nagyszeben elleni hadműveletekhez egyre több katonai erőt von magához a visszafoglalt területekről. Így a román felkelés és a gyulafehérvári helyőrséggel szemben, illetve a szórványban lévő magyar települések megvédéséhez alig maradt bevethető alaku-

²⁹ Bem január 8-án kelt tudósítása közli: TL 1893. 203.; Sz. n.; A január 9-én írt jelentése: MOL H.2. Sz. n.; Marzsó Imrére: Bona, 2000. 497–498.; Bánffyra: Bona, 2000. 229.; Riczkóra: Bona, 2000. 601–602.; Az alakulatok létszámának pontosításához: MTA Kt. Történelem. Ívrét 300. 2. 3. Tóth Ágoston naplója.

³⁰ TL 1892/8. 74.; Honvéd, 21. sz. 1849. január 20. 81.; Irmédi-Molnár, 1938. 96–97.

lat. A Nagyenyed és Gyulafehérvár felől Debrecen és Nagyvárad ellen irányuló ellenséges támadástól még Kossuth is tartott, bár ennek 1849 január elején sok realitása nem volt.³¹

– Beöthy a hadsereg ellátását mindig szívügyének tekintette, ugyanakkor e nehéz feladatnak Bem pontos jelentései hiányában nem tudott eleget tenni.

– Határozott politikusként nem nézte jó szemmel és nem tűrte el, hogy a tábornok beleavatkozzon a polgári hatalom ügyeibe.

Beöthy honvédelmi és hadseregszervező intézkedései

Beöthy számára az egyik legnehezebb feladatnak számított a visszafoglalt területeken az államhatalom és a közbiztonság helyreállítása. Ehhez ugyanis fegyveres erőre volt szükség. A belbiztonság garantálása elsősorban a nemzetőrség feladata lett volna, az országrész nemzetőrségeit azonban 1848 október-novemberben a császári alakulatok, illetve a román és szász felkelők lefegyverezték. 1849 januárjában megindult ugyan a törvényhatóságok nemzetőrségeinek újjászervezése, azonban számukra az állam fegyvert nem tudott biztosítani. Az előző fejezetben ismertettük, hogy a rendelkezésre álló sorkatonaság kevés volt, ráadásul az utóbbinak Erdély visszafoglalása volt az elsődleges feladata. A Honvéd cikkírója erről így fogalmazott: „Hadjárásunk főfeladata egy országrészt visszaszerezni az anyahonnak. És ha a fegyveres erőt, mely e főcélra szükséges, magán sérelmek orvoslására diriboljuk szét, maga a főcél lesz kockáztatva.” Másik kézenfekvő megoldás a szabadcsapatok szervezése volt Erdélyben és a Partiumban. Magyarországon Kossuth Lajos 1848. december 16-án rendeletben szólította fel a veszélyeztetett törvényhatóságokat, hogy szervezzenek gerillac csapatokat. Két nap múlva már részletezte az elképzeléseit. A csapatok vezéreit a főispánok, vagy azok távollétében az alispánok nevezik ki. A vezérek 100–200 fős csapat esetén századosi, 400 fő felett őrnagyi illetményt kapnak. Az így felállított alakulatok nem tartoznak a rendes katonaság közé, de ha más megyében is veszély van, akkor a kormány felhívására oda is kötelesek átmenni. Felszerelésükről maguk gondoskodnak. Feladatuk a gerillaharc, a zsákmány őket illette, a szuronyos pusákért és foglyokért pénzt kaptak. Hatáskörileg a polgári kormányzathoz tartoztak. Ezek az alakulatok tehát költségkímélőbbek voltak, ugyanakkor négy hónapig bárhol be lehetett őket vetni. A fentiek szellemében Beöthy január 5-én kelt rendeletében vadász csapatok alakítására szólította fel Közép-Szolnok és Kraszna megyék közönségét. Rendeletét az alábbiakkal indokolta: „A dolgok menetelét összetett kézzel azon biztos remény alatt, hogy így a veszélyt magunktól eltávolítjuk hasztalan nézzük, hasztalan különösen Erdélyben, hol a nemzetiség és értelmiség ellen a durva nyers erő használtatik fel; melynek feladása nem kevesebb, mint véres verejtékkel szerzett vagyonunkat feldúlva romba dönteni, s életünktől a legborzasztóbb kínok közt minket megfosztani, ha tehát ily jövődő vár reánk, természeti ösztön hí fel mindenkit, életét a mily drágán csak lehet áruba bocsátani.” A következő napon pedig Erdély

³¹ Dragomir, 1946. III. 264. Kossuth levele Beöthyhez. Debrecen, 1849. január 9.

törvényhatóságai felé bocsátott ki nyílt rendeletet a tárgyban. Az intézkedés indoklása szinte megegyezik a fenti megyékhez írottakkal. A vadászcsapatokba belépők 5 forint foglalt kaptak, zsoldjuk a sorkatonaságéval megegyező volt. Az alakulatok a katonai törvények hatálya alatt álltak. A belépők vállalhattak mind lovas, mind gyalogos szolgálatot, amennyiben egy csapat létszáma elérte a 100 főt, megalakultnak számított és indulnia kellett a román felkelők ellen. Fő feladatuk volt, hogy portyázásaikkal a bűnösöket elfogják, a rablott javakat és fegyvereket begyűjtsék. Semmi olyan jogosítványuk nem volt, amely törvénytelenésre hatalmazta volna fel őket. Erre egyértelműen utalnak a rendelet záró sorai: „Azért is eleve figyelmeztetek mindenkit, ki erkölce tisztaságában és becsületességében nem bíz, e sereghez be ne álljon; mert a magyar nemzet egyedüli feladata, bármi méltatlanságot és polgáriasság elleni tényt követek legyen is ellene, hasonló mértékkel vissza nem fizetni, — mert ezt sem történelmi nevezetessége, sem világszerte ismeretes becsületes jelleme meg nem engedi. — Feladatunk nem hódítás, — feladatunk kibékítés, és meggyőzni mindenkit arról, hogy e honnak jövője és mindene az a törvénynek szilárdításában rejlik.” A vadászcsapatok ideiglenes szervezésével Beöthy Keceli Istvánt, Csíki Lászlót, Orbók Ferencet és Bánffy Lászlót bízta meg.³²

A vadászcsapatok alakítása mellett Beöthy a nemzetőrségek egy részének mozgóvételére utasította a törvényhatóságokat. 1849. január 8-án levélben tudatta Torda városával, hogy Czetz alezredes 1200 fős különítményével megkezdte a cirkálását, viszont ők alakítsanak vadászcsapatokat. A vállalkozók saját fegyverrel rendelkezzenek, a költségeket majd az állam fogja viselni. A város a rendelet hatására másnap közgyűlést tartott, ahol arról határoztak, hogy az eddig felállított két nemzetőrszázadot átszervezik vadászcsapatokká.

Január 16-án egy portyázó vadászcsapat indult ki Tordáról a román felkelők ellen. A mozgó vadászcsapatok fontos feladata volt a román felkelők által elrabolt javak visszaszerzése. Tarsoly Gergely és Lengyel Ádám századosok századai már január 23-án megkezdtek a cirkálást, valamint a román felkelők lefegyverzését és a rablott javak visszaszerzését. A legfenyegetettebb helyzetben Torockó és környéke volt, ahová Ugron kormánybiztos vadászszázadokat indított Tordáról. Emellett a kormánybiztos külön katonai erő kirendelését kérte az országos biztostól Kolozsvárról a tordai térparancsnokság rendelkezése alá Alsójárára. Az utóbbi az alábbi alakulatokból tevődött össze: 50 honvéd egy fő-tiszt vezetése alatt (32. honvéddzázalój), 1 század bihari és 1 század tordai nemzetőr. A különítmény elsődleges feladata az volt, hogy Pápai Lajos alispán, polgári biztos irányítása mellett a környék román lakosságát lefegyverezzék. Beöthy közölte a térparancsnoksággal azt is, hogy Kolozsvárról hasonló erők indultak ki Tordaszentlászlóra és Magyarlétára, amelyekkel vegyék fel a kapcsolatot és a hadműveleteiket hangolják össze.

³² Honvéd, 6. sz. 1849. január 3. 23.; Az anyaországi szabadcsapatokról: Hermann. 1999. 10–14.; Közép-Szolnok és Kraszna megyékhez intézett rendeletről: Honvéd, 9. sz. 1849. január 6. 33–34.; Január 6-án, Kolozsváron kelt, az erdélyi törvényhatóságokhoz intézett levelét közli: Kővári, 1861/1. 144–145. p.; Kővári, 1861. 152.; Bánffy Lászlóra: Bona, 1998. I. 83.; Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 6. (Közli: Dragomir, 1946. III. 253–254.)

Torda mellett Kolozsváron és Aranyosszékből alakultak ilyen csapatok. A legnagyobb gondot a lőfegyverhiány jelentette, a belépők egy része csak lándzsával volt felszerelve. Beöthy vásárolt ugyan fegyvereket, ez azonban csak a hiány töredékét fedezte. Aranyosszékből a nemzetőrség 1848-ban kinevezett őrnagya, Benő István kezdte meg a újjászervezést. 724 gyalog (két század) és 163 fő lovas (egy század) nemzetőr alakult. A gyalogosok 44 lőfegyverrel, míg a lovasok 73 felszerelt lóval és 13 pár pisztollyal rendelkeztek. Az utóbbiak kivétel nélkül kiszolgált székely huszárok voltak. Benő január végén 200 db lőfegyvert és pénzt kért Beöthytől.

Beöthy Kolozsvár lakosait már január 6-án egy vadászcsapat alakítására szólította fel, vezérnek Matskási Ferencet szánta. A kolozsvári mozgó nemzetőr alakulatot Beöthy a mezősegi román falvak lefegyverzésére rendelte ki. Az alakulat Magyar- és Oláhlétára szállt ki, ahol rögtön megkezdtek a vizsgálatot. Ekkor a települések határában két-három ezer román felkelő jelent meg, akiket a havasok felé űztek. Később az alakulat Kisbányán harcolt a román felkelők ellen, és 13 lemészárolt magyar halottat eltemettek. Ezután Kisfenesre vonultak, ahol br. Wesselényi Farkas, illetve az alsójárai polgárok elrablott javait szerezték vissza. Emellett négy lőfegyvert és lándzsákat szedtek be a román lakosságtól. Végül a megye a vadászcsapatok szervezésével Kolozsvárhoz hasonlóan Macskási Ferencet bízta meg, akit egyben őrnagyi rangra is javasoltak. A megyei vadászok közül egy század Bán István százados parancsnoksága alatt Tordaszentlászlón állomásozott. Január 17-én pedig Beöthy arra utasította a város hatóságát, hogy a nemzetőrséget írják össze, a szolgálatra kötelezettek lássák el magukat a lehetőségeik függvényében lőfegyverrel, vagy készítsenek lándzsákat. A város kirendelt mozgó nemzetőrsége feltehetőleg több kihágást is elkövetett, így Beöthy január 29-én vizsgálat lefolytatására utasította br. Kemény Ignác Kolozs megyei kormánybiztost.

A Kalotaszegen mintegy 400 fős vadászcsapat alakult, azonban a foglalópénz és a fegyver hiánya miatt a többség hazament. Bánffyhunyon 150, más Kolozs megyei településeken 110 fő vállalt vadászcsapatbeli szolgálatot. Számukra a főispán fegyvert és foglalópénzt sürgetett. Ezen felül még Szentpály Sándor szervezett a megyében egy 176 fős vadászcsapatot. A kalotaszegi vadászcsapatba — Beöthy utasítása alapján — csak a lőfegyverrel rendelkezőket vették fel, a többi jelentkezőt mozgó nemzetőri szolgálatra kötelezték.

Belső-Szolnok megyében Beöthy rendeletének fogadtatásáról a szemtanú Csernátoni Vajda Sámuel így emlékezett: „Január 17. volt a bizottmányi gyűlés, hol Beöthy Ödön kormánybiztos rendelkezék, miszerént az ellenség által okozott károk becsültessenek meg, azok megtérítendőek, és a megyébe mozgó vadász csapat állíttassék fel, amelyek iránt intézkedések tevődtek is.” Mintegy 200 fő jelentkezett mozgó nemzetőri szolgálatra, akik mellé Torma Józsefet kérte hadnagyi rangban a főispán. Emellett Eperjesi József nemzetőr főhadnagy is vadászcsapat szervezésébe kezdett, ugyanakkor Bem Désen a nemzetőrség felállítását szorgalmazta. Mivel az utóbbit a vadászcsapat szervezése gátolta, Weér Farkas főispán Beöthytől kért állásfoglalást az ügyben. Ugyanígy véleményt kért br. Bánffy János alezredes, dési térparancsnok is, mivel a főis-

pán a román lakosságtól beszedett fegyvereket a vadászcsapatok számára igényelte tőle, míg Bem a nemzetőrségnek szánta azokat. Beöthy a válaszában kifejtette, hogy célszerűbb a vadászcsapatot lőfegyverrel ellátni, mivel az négy hónapra alakult és bárhol bevethető. A nemzetőrséget lándzsával is fel lehet szerelni. Ezzel a kormánybiztos meg is határozta a vadászcsapatok és a mozgó nemzetőrség közti különbséget, mivel az utóbbit csak rövidebb időszakra lehetett alkalmazni. Ennek szellemében határozta meg Beöthy január 17-én Szék városa számára a nemzetőri szolgálatra kötelezett polgárok összeírását, illetve vadászcsapatok alakítását, amelyet 200 fő jelentkezése esetén azonnal ki kellett indítani.

Marosszékből január 20. és január 30. között hat század vadász alakult, melyet rövidesen a Mezőség falvaiba vezényeltek a román felkelők ellenében. Emellett a szék nemzetőrsége is újjászerveződött, egy századuk január végén már Gálgon állomásozott. Az egységet később Bem Marosvásárhelyre visszarendelte, amit Bánffy alezredes, dési térparancsnok nem nagyon bánt, mivel mintegy 72 nemzetőr már korábban hazaszökött.

Nagyon fontos volt, hogy a közbiztonság megteremtése érdekében gyorsan bevethető, elsősorban lovas alakulatokra volt szükség, így Beöthy január 17-én az ilyen jellegű szolgálat vállalására szólította fel Erdély lakóit. Felhívását az alábbi sorokkal indokolta: "A vad elem dühöngve pusztít, ártatlan vérrrel öntözi e földet. És míg a magyar sereg győzelmesen halad, s új babérokat tűz halántékaira: Addig a fő város közelében, hol annyi okunk volt az ádáz vésznek lecsilapultát várni, városok és falvak dűlnek romba. Biztosítékunkra itt hagyott sergeink mindent elkövetnek, meggátolni a veszélyt, de részint a távolság, részint a késedelmes tudósítások ezt tenniük nehezíti, mert egy neme a csapatnak, mely gyorsasággal a fenyegetett helyeken meg jelenhet hiányzik. Lovasságunk nincs, Lóra tehát mindenki, kitől csak telik, rang és osztály különbség nélkül. Mutassa meg e hon lakossága, hogy nem csak lovakat tud a nevelni, hanem azokon szolgálni is, midőn a hon érdeke kívánja."³³

A vadászcsapatok mellett legalább ennyire fontos volt a szerveződő honvédszázaljak kiegészítése és felszerelése. Az utóbbiak közül Beöthy különös

³³ Torda megyére: MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. január 16.; MTA Kt. 3646. Ugron István jelentése Beöthy Ödönhöz. Torda, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3643. Tarsoly százados jelentése Ugron Istvánhoz. Záh, 1849. január. 23. Panaszkodik, hogy kevés a rendelkezésre álló erő, illetve nagy a fegyverhiány; MTA Kt. Csány-lt. 55/849. Beöthy levele Torda városához. Kolozsvár, 1849. január 8. Mellette: A város közgyűlésének jegyzőkönyve Szigethy Cseh Sándor főhadnagy és Balogh János aljegyző aláírásával. Torda, 1849. január 9.; Dragomir, 1946. III. 270. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 110/849. Beöthy rendelete a tordai térparancsnoksághoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Egyed, 1998. II. 39–40. p.; Lengyel Ádámra: Bona, 2009. II. 28.; Tarsoly Gergelyre: Bona, 2009. II. 442.; Pápai Lajosra: Bona, 2000. 561.; Aranyosszékre: MTA Kt. Csány-lt. 3721. Benő István őrnagy jelentése. Kövend, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 3717. Fosztó Károly levele. Kövend, 1849. január 12.; MTA Kt. Csány-lt. 3720. Aranyosszék levele. Kövend, 1849. január 15.; MTA Kt. Csány-lt. 3757. Benő őrnagy jelentése. Kövend, 1849. január 31. Benő Istvánra: Bona, 2000. 239–240.; Kolozsvárra és Kolozs megyére: MTA Kt. Csány-lt. 3595. Bíró Pál nemzetőr százados levele. Magyarléta, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3658. Kemény Ignác kormánybiztos jelentése. Kolozsvár, 1849. január 23.; MTA Kt. Csány-lt. 3692. Matskási Pál főispán levele. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3695. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3728. Bíró Pál százados jelentése. Kisbánya, 1849. január. 21.; MTA Kt. Csány-lt. 3664. Beöthy levele Kolozs megyé-

figyelmet szentelt a 32. honvédszászlóaljra. Ennek az alakulatnak a szervezését 1848 októberében kezdték meg Torda megyében és Aranyosszékbén br Kemény Farkas irányításával. Ebben az időszakban az erdélyi főhadparancsnokság már nem támogatta a honvédszászlóaljak szervezését, így a zászlóalj még október végén is csak 132 újoncból állt. A zászlóalj felfegyverzése lassan haladt, noha Cserey Ignác alezredes már november végén fegyvert igényelt Lahner György ezredes, fegyverzeti felügyelőtől. Fegyvert azonban ennek ellenére sem kaptak, így a zászlóalj parancsnoka, Bittó Károly őrnagy még decemberben is a hiányos felszereltség miatt panaszkodott. Erdély feladása után az alakulat Bihar megyébe vonult vissza, ahol szervezése folytatódott. Az alakulat erdélyi újoncainak létszáma január elején csak 166 fő volt, így Bihar megyei újonckerekből egészítették ki a létszámát. Az utóbbi azonban nagyrészt román nemzetiségű újoncokból állt, a zászlóalj összlétszámának pedig 50%-a tartozott az utóbbi nemzetiséghez. Ennek alapján Cserey Ignác alezredes, a 6. és 8. hadmegye parancsnoka nem javasolta az alakulatnak az erdélyi hadszíntéren történő bevetését. Ettől függetlenül a zászlóaljat — Bem utasításának megfelelően — az Élesd-Bánffyhyunad vonalon Kolozsvárra indította. A fenti ténnyel feltehetőleg a teljhatalmú biztos is tisztában volt, mert január 3-án úgy rendelkezett Hodossy Miklós felé, hogy amennyiben a zászlóaljra a zarándi hadszíntéren szükség nincs, akkor az Országos Honvédelmi Bizottmánytól kérjen utasítást az alkalmazására nézve. Az alakulat így Erdélybe került, azonban két századát Beöthy január közepén Tordára küldte, a többi 3 százada pedig Kolozsváron maradt. Az alakulatnál lévő tisztihány miatt Beöthy január végén az alábbi személyek kinevezését kérte a zászlóalj üres tiszti helyeire³⁴:

hez. Kolozsvár, 1849. január 31.; MTA Kt. Csány-lt. 131/849. Rendelet Kolozsvárhoz a nemzetőrség felállítására. Kolozsvár, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 200/849. Beöthy Kemény Ignáchoz. Kolozsvár, 1849. január 24.; MTA Kt. Csány-lt. 247/849. Ua. Kolozsvár, 1849. január 21.; Szentpály Sándorra: Bona, 2009. II. 407–408.; Belső-Szolnok és Doboka megyék: : SÁL Fond 27. (Nagy Jenő gyűjteménye) leltári szám 157. XI. csomó fol. 182–227. Csernátóni Vajda Sámuel visszaemlékezése. (kézirat); MTA Kt. Csány-lt. 3476. Weér Farkas főispán levele. Dés, 1849. január 18.; MTA Kt. Csány-lt. 3754. Ua. Dés, 1849. január 14.; MTA Kt. Csány-lt. 3517. Bánffy János br., alezredes levele. Dés, 1849. január 15. A válasz: MTA Kt. Csány-lt. 112/849.; MTA Kt. Csány-lt. 3540. Bánffy alezredes levele. Dés, 1849. január 26.; Marosszékre: MTA Kt. Csány-lt. 17. Forró Elek alezredes jelentése. Marosvásárhely, 1849. január 30.; MTA Kt. Csány-lt. 3540. Bánffy alezredes levele. Dés, 1849. január 26.; A lovas szolgálat vállalására felszólító hirdetésére: Honvéd, 19. sz. 1849. január 18. 74.

³⁴ MOL H. 113. 1463. br. Kemény Farkas levele. Torda, 1848. október 10. A szervezést nagyban nehezítette, hogy a főhadparancsnokság visszarendelte a sorkatonaságot a toborzóhelyekről, és ezen még a gubernium kérésére sem változtattak. (MOL F37. 2686. Kolozsvár, 1848. október 15.) ONHT 6947.; MOL H.113. 2348. Cserey levele Vay Miklóshoz. dátum: 1848. november 28.; MTA Kt. Csány-lt. 3592. Hodossy Miklós levele Beöthy Ödönhöz. Váradolaszi, 1849. január 3.; MTA Kt. Csány-lt. 3491. Cserey alezredes levele. Várad, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. db. N. 21. MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; Sántha György levele Hodossy Miklóshoz Beöthy utasításairól, illetve kéréseiről. Kolozsvár, 1849. január 3.; MOL H.2. 701/E. Beöthy levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; MOL H.75. 1594/849. Beöthy levele Mészáros Lázárhoz. Kolozsvár, 1849. január 25.; MOL H.75. 1645/849. Ua. Kolozsvár, 1849. január 27.; Fornszek Adolfr: Bona, 2000. 334.; Benedek Antalra: Bona, 1998. I. 131.; Csillag Bódogra: Bona, 1998. I. 278.; Esztegár Lászlóra: Bona, 1998. I. 368.; Gyarmathy Zsigmondra: Bona, 1998. I. 508.; Szentkirályi Antalra: Bona, 1999. III. 259.; Cserey Ignácra: Bona, 2000. 288–289.; Bittó Károlyra: Bona, 2000. 255.; br. Kemény Farkasra: Bona, 2000. 432–433.

Név	Rendfokozat
Kiss József	Százados
Fornszek Adolf	Főhadnagy
Szentkirályi Antal	Hadnagy
Gyarmathy Zsigmond	Hadnagy
Csillag Bódog	Hadnagy
Esztegar László	Hadnagy
Benedek Antal	Hadnagy, számvevő
Ungerpek János	Hadnagy, orvos

Az alakulatok felállítása mellett legalább annyira fontos feladat volt a katonai ellátás rendszerének megszervezése. Ezzel kapcsolatban már Beöthynek néhány rendelkezését ismertettük. Mivel maga is katona volt, minden olyan gyakorlati ismerettel rendelkezett, amelyre feltétlenül szüksége volt. Beöthy különös figyelmet fordított a nagybányai löporgyártás zökkenőmentes működésére, mivel ez kihatással lehetett az egész erdélyi hadjáratra. A legnagyobb problémát a lőfegyver hiány mellett a meglévő készlet kiszolgálása volt. Az ellátást nagyban nehezítette, hogy a lőfegyverek különböző szerkezetű elsütő szerkezettel voltak ellátva (kovás, gyutacsos lőkupakos), ráadásul a lőkupakos fegyverek többsége a polgári életben használt vadászpuska volt, amelyek típusa eltért a Nagyváradon készített „belga nagy” lőkupakokétól. Az őrszolgálatra rendelt bihari nemzetőrök már január közepétől panaszkodtak Ugron István kormánybiztosnál a kapszli és lőpor hiányára. A bevezető részben már utaltam arra, hogy a nagybányai löporgyártást Jeney százados, térparancsnok felügyelte. Beöthy mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy az erdélyi mellett a magyarországi csapatok ellátásában is segítsen. Január 27-én, a hadügyminisztériumhoz írt levelében kifejtette, hogy a szaktárca korábbi igénye alapján elrendelte az Erdélyben gyártott fanyergek begyűjtését. Ugyanakkor kitért arra, hogy az igényelt mennyiséget az országrész előállítani nem képes, ezért javasolta a magyarországi törvényhatóságok bevonását a gyűjtésbe. Emellett elrendelte, hogy a helyi céhek kezdjék meg a ruhaneműk gyártását a honvédek számára. Arra is kitértem, hogy Bem szükségzavú és sokszor értelmetlen jelentései miatt milyen nehéz volt az utánszállítást megszervezni, ami Beöthy aggodalommal töltötte el. Erre nézve egy nagyon fontos forrás áll rendelkezésemre. Beöthy január 31-én adta át a hivatalát és indult haza Nagyváradra. Február 1-én éppen belefutott Feketetón a január 31-én, Biharból útnak indított lőszerszállítmányba. A szállítmány parancsnok tiszt a szekereket a fogadó udvarán, szűk helyen zsúfolta össze, mindennemű biztosítás nélkül, ami jelentősen megnövelte egy esetleges rajtaütés kockázatát. Az esetet Beöthy felháborodottan jelentette Kossuthnak, aki azonnal intézkedett a hadügyminisztérium felé.³⁵

³⁵ MTA Kt. Csány-lt. 3646. Ugron István levele Beöthyhez. Torda, 1849. január 17.; MTA Kt. Csány-lt. 3499. Jeney százados levele. Nagybánya, 1849. január 9.; MOL H. 75. 1674/849. Beöthy levele a hadügyminisztériumhoz. Kolozsvár, 1849. január 27.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy Ödön levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 5.; MOL H. 2. 49:1488. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Nagyvárad, 1849. február 3.; KLÖM XIV. 213. Kossuth intézkedése a hadügyminisztérium felé. Debrecen, 1849. február 9.

1848-ban egyetlen törvényhatóság nem került ellenséges megszállás alá, Háromszék. A szék önvédelmét a polgári és katonai vezetők a helyi és az oda menekült önkéntes alakulatok segítségével szervezték meg. Szinte a semmiből teremttették meg az ágyúgyártást és a hadiipar többi ágazatát. A szervezés kiemelkedő irányítói voltak Berde Mózes kormánybiztos, a társadalmi egységfront létrehozója, illetve Gábor Áron, az önálló székely tűzértség megteremtője, Gál Dániel a kiskomité vezetője és Gál Sándor őrnagy. Az ellenállás annyira sikeres volt, hogy a császári hadvezetés decemberben kénytelen volt újabb erőket elvonni Erdély más területeiről, ami megteremtette az erőfölényt Bem sikeres ellentámadásához. A szék erőforrásai azonban december végére kiapadtak, így egyezkedni kezdtek Puchnerrel, amelynek eredményeképpen január 2-án fegyverszüneti szerződést kötöttek Árapatakon. Emellett egy küldöttséget menesztettek ellenséges területeken át Kolozsvár felé, amelynek tagjai közt megtaláljuk a radikális Macskási Antalt és a későbbi történetírót Jakab Eleket. A küldöttség Bakk Endre szerint december 30-án érkezett meg Kolozsvárra, később fogadta őket Beöthy „elragadó lelkesedéssel”. Feltehetőleg tőlük értesült a teljhatalmú biztos a megkezdett tárgyalásokról, így a törvényhatóság élére új kormánybiztost állított Németh László ügyvéd, illyefalvi képviselő személyében. A január 12-én, Marosvásárhelyt elfoglaló Bem is futárokat menesztett Háromszékre, felszólítva őket a csatlakozásra. Egyben kinevezte Gál Sándor őrnagyot ezredesnek és a 14. (1. székely) határőrezred parancsnokának. Ennek hatására a január 15-én, Kézdimartonfalván tartott gyűlésen a szék vezetői felmondták az árapataki szerződést és a határozatokat január 24-én lovas futárok vitték a településekre, elrendelve a fegyveres erő ismételt táborba szállását. Ezután Gál benyomult Csíkszék területére és felszámolta Franz Dorsner ezredes katonai kormányzatát. Németh László január elején indult meg Kolozsvárról Háromszék felé. Problémát jelentett azonban, hogy az új kormánybiztos nem vett részt Háromszék önvédelmi harcában, így értesülései hiányosak voltak. Németh január 15-én, Marosvásárhelyről kelt levelében tájékoztatta Beöthyt első információiról. Közölte Beöthyyel, hogy Háromszék három hónap időtartamra fegyverszünetet kötött a főhadparancsnoksággal. Csak a 12. honvédszászlóalj, amelynek két százada Klement György őrnagy vezetésével Kézdivásárhelyre vonult, folytat még ellenállást. Egyben ismertette az árapataki szerződés tartalmát. Németh január 19-én este érkezett meg Háromszékbe, ahol átvette a törvényhatóság vezetését elődjétől, Berde Mózestól. Első tapasztalatairól január 23-án írt jelentést Beöthy számára. Tájékoztatta, hogy az árapataki szerződést a főhadparancsnokság nem tartotta be. A szék polgári és katonai vezetése lényegében megszűnt. Sombory ezredes megörült, P. Horváth Albert főkirálybíró beteg, míg Dobay ezredes arról nyilatkozott, hogy tábori szolgálatra alkalmatlannak érzi magát. Gál Sándorral intézkedtek a fegyveres erő 22-re történő kiállításáról, illetve a Csíkszékbe vonulásról. A háromszéki gyalog haderőt Sárosi Ferenc őrnagy, míg a lovasokat Nagy Imre alezredes vezeti. Sárosi őrnagyi előléptetését, illetve más tisztek kinevezését Németh kezdeményezte Beöthynél. Tájékoztatta, hogy az ágyúk készítését megkezdték Kézdivásárhelyen, jelenleg hat felszerelt löveggel rendelkeznek. A gyutacskészítő megszökött, de reméli,

hogy rövidesen pótolni tudják. Kifejtette, hogy az önvédelmi harcban a legnagyobb erélyességet Kézdivásárhely fejtette ki, de Sepsiszentgyörgy hozzáállása is dicséretet érdemel.³⁶

Az érchegyeségi román felkelés nemcsak Erdélyre, hanem a partiumi törvényhatóságok egy részére is kiterjedt. Különösen veszélyes volt a helyzet Zarándban, ahol az Erdéllyel határos megyék nemzetőreinek, illetve szabadcsapatainak kellett ellátni a terület biztosítását. Fényes Elek 1847. évi adatai szerint a megye lakosságának 90%-a román volt. A felkelők irtó hadjáratot folytattak a magyar és német települések ellen, 1848 október végére kezükre kerültek a megye főbb pontjai. November elején Gaál László Arad megyei nemzetőr őrnagy visszafoglalta a fontosabb településeket, de november 12-én kivonult innen. Ettől kezdve a törvényhatóságot január közepéig ténylegesen a felkelők uralták. Beöthy Zaránd megyében, Kristyornál egy védsereget kívánt létrehozni. Elsőként Gencsy Pál bihari lovas nemzetőr századát rendelte a fenti településre december végén, majd intézkedett, hogy Gencsy és Lovassy Ferenc január 2-re Nagyváradra két erős lovas nemzetőri századot vonjanak össze. Ezen 400 lovas nemzetőr rövidesen Zarándba vonult. Szintén ide utasította Nagyváradról az újonc honvéd századokat a felszerelésük után, illetve a városban található összes ágyút. Ugyanígy ide szánta a teljhatalmú kormánybiztos a 32. honvédszázalóaljzat, erről azonban Bem másképp rendelkezett. Kiemelt fontosságú ügyként kezelte és szorgalmazta a Bihar és Szatmár megyei szabadcsapatok felállítását. Biharban Reviczky László, Csanády István és Morvay Ferenc szervezett ilyen alakulatokat. Nagyon fontosnak tartotta Beöthy, hogy a belépők elsősorban uradalmi alkalmazottakból kerüljenek ki, mert ők jó céllovók illetve kitűnő vadászfegyverekkel rendelkeznek. A belényesi vonalon állomásozó magyar erők parancsnokának, Beke József őrnagynak utasításba adta, hogy a fenti egységekkel kiegészülve tisztítsa meg az ellenségtől Brádot, Kőrösbányát és Halmágyot. Beke erőit azonban január végén Bem magához rendelte, így Beöthy felszólította Hodossyt, hogy Bihar megyéből újabb erőket küldjön a lázongó vidék megfékezésére. A Beöthy által létrehozott véderő csekély száma miatt nem volt alkalmas a megye biztosítására, erejéből mindössze a nagyobb települések védelmére és a román támadások elhárítására futotta.³⁷

³⁶ A háromszéki eseményekről összefoglalóan: Egyed, 2008. 185–188. és 193–199.; Bakk, 1896. 375. és 380–381.; Jakab, 1880. 441–443.; MTA Kt. Csány-lt. 3619. Németh László jelentése Beöthy Ödön számára. Marosvásárhely, 1849. január 15.; MTA Kt. 42/849. Ua. Sepsiszentgyörgy, 1849. január 23.; Gál Sándorra: Bona, 2000. 158–159.; Macskási Antalra: Bona, 2009. II. 51.; Sárosi Ferencre: Bona, 2000. 612.; Nagy Imrére: Bona, 2000. 534.

³⁷ Hermann, 1999. 86.; Hegyesi, 1885. 107–109.; MOL H.106. 3. d. N 21. Beöthy rendelete Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 3.; MOL H.2. 49:229. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Kolozsvár, 1849. január 4.; MOL H.106. 3. d. Sz. n. Ua. Kolozsvár, 1849. január 5.; Dragomir, 1946. III. 279. Beöthy jelentése az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 15.; Hegyesi, 1885/1. 615–616. Beöthy levele Sántha Györgyhöz. Kolozsvár, 1848. január 25.; Beke Józsefre: Bona, 2000. 234–235.; Gencsy Pálra: Bona, 2000. 353.; Csanády Istvánra: Bona, 2000. 283.; Reviczky Lászlóra: Bona, 2000. 600.; Lovassy Ferencre: Bona, 2009. 42.

Beöthy Ödön személyisége

Egy történész számára az egyik legnehezebb feladatnak tekinthető egy országos politikát formáló politikus személyiségének megrajzolása. Egy vezető hétköznapi élete befolyásolhatja az egész ország sorsát, hiszen magánéletének sikerei, vagy kudarcai a józan, szakszerű döntéseire, illetve munkavégzésére is kihatnak. Ez még egy olyan nagyformátumú politikus, mint Beöthy Ödön esetében sem volt másképp. A bevezető részben már utaltunk arra, hogy Beöthy súlyos betegségben szenvedett, amelyet december végéig sikeresen kezelt délvidéki kormánybiztosságának végén, vagyis december közepén egy rövid ideig otthon, Nagyváradon tartózkodott családjánál, majd útját Erdély felé folytatta. A sok utazás alatt a gyógyszerek szedését, illetve kezeltetését teljesen elhanyagolta. Erről barátjának, Hodossy Miklósnak december 29-én így írt: „Mamának mond meg csókolom, gyermekeimmel együtt. Egészségem jó — köhögésem el múlt — pedig nem vettem be Gros porát. — Az út annyira rögzös — hogy ilyesmit még csak nem is készíthettem. —” Ez a könnyelműség a későbbiek során nagyon megbosszulta magát.

Beöthy jelleméről nagyon karakteres leírást találhatunk Tóth Ágoston alezredes naplójában, aki rögzítette a „kincses városba” érkező kormánybiztossal való találkozásáról megfogalmazott benyomásait. Január 2-án Tóth a tisztjeivel éppen a színházból tért be egy vendéglőbe, ahol közölték vele, hogy a teljhatalmú biztos is itt van. „Isten hozta” – volt a válasz. Amint Beöthy egy asztalhoz leült, Tóth is odament hozzá és bemutatkozott. Erre a válasz csak egy kis fejbiccentés és „Alászolgája” volt. Ezután nem foglalkoztak egymással, csak a vacsora végén ment oda Tóth Beöthyhez kérdezvén, hogy mikor akarja őt fogadni. Erre másnap került sor, ahol Tóth egy teljesen más emberrel állt szembe. Beöthy panaszkodott Bemre, akivel ők sohasem fogják egymást megérteni és Tóth segítségét kérte a kapcsolattartásban.

P. Szathmáry Károly visszaemlékezése szerint Beöthy gorombaságáról legendák keringtek Kolozsváron. Egy esetben Tóth Ágoston alezredes egy 10.000. forint összegű utalvánnyal küldte a teljhatalmú országos biztoshoz Szathmáryt, a pénz kiutalása érdekében. Tóth e szavakkal figyelmeztette Szathmáryt: „De vigyázzon! A kormánybiztos úr néha rossz kedvében van és nem szereti, ha sok szóval beszélnek hozzá.” Szathmáry megérkezett Beöthy földszinti lakásába, belépett a dolgozószobába, Beöthy az íróasztalnál dolgozott. Ezután tíz perc néma csend következett, majd Beöthy Szathmáry elé lépett és az alábbi rövid dialógus játszódott le: „Mi kell? – kérdi nagy mérgesen.

- Pénz – volt a laconicus válasz.
- Mennyi?
- 10,000 forint.

A kormánybiztos úr reám nézett s elmosolyodott.

- Ki tanította be magát? – kérdi.
- Elvette és alájegyezve, visszaadta az iratot.”

Erre a magatartásra azonban magyarázatul szolgálhat az a körülmény, hogy 1848/1849 tele Erdélyben nagyon hideg volt, így Beöthy tüdőbaja kiújult. Ezt feltehetőleg a Nagyváradon élő feleségével is tudatta, aki január 10-én le-

vélben kérte a hadügyminisztériumot, hogy Grosz Albert Bihar megyei főorvost, aki a délvidéki táborban tevékenykedik sürgősen küldjék Beöthyhez, mivel a kormánybiztos gyógyításáról csak ő tud megfelelően gondoskodni. A minisztérium január 20-án intézkedett az ügyben gr. Vécsey Károly vezérőrnagy felé. Január 10. körül a betegség már annyira elhatalmasodott rajta, hogy az erős mellgörcsök kínzó fájdalmakkal gyötörték, a szobáját elhagyni már nem tudta. Erről a Kossuth Lajoshoz január 12-én írt levelében így fogalmazott: „Kedves barátom, Hasztalan, a roncsolt egészség erőt vesz a legerősebb lelken is. Naponta meggyőződöm mind inkább, hogy az itteni dolgokat szobából kormányozni tellyes lehetetlen, én pedig, mihelyt lakom küszöbén ki lépek, a legkínosabb mellgörcs veszen ostrom alá, s tehetetlenné tesz. Itt pedig, hol seregeket alakítani, embereket buzdítani kellenék, oly egyénre van szükség, ki folytonosan bent, valamint kint egyaránt munkálkodhatik. Mit én nem tehetvén, nehogy legjobb szándék – akarat és igyekezetem mellett, dolgaink hátra maradást – még pedig károst — ki pótolhatatlant szenvedjenek, engedj kérésemnek és váltass föl.

Rohamaim oly erősök, oly gyakoriak, hogy orvosommal multhatatlanul találkoznom kellett. Ne magyarázd félre kérésem, de Isten látja lelkem, hogy ezen lépés meg tételére hazám éránt tartozó kötelesség vezetett. Itt sokat lehet — és kellett is tenni — de ezt csak sok munkával és fáradsággal.”

Január 16-án kelt levelében szintén arról tájékoztatta az Országos Honvédelmi Bizottmányt, hogy betegsége miatt képtelen ellátni a hivatalát. Majd ismertette, a bekövetkezett szerencsétlenségeket, Nagyenyed, Alsóajára és más települések elpusztítását, illetve a Bemmel való ellentétét. Felvázolta, hogy milyen intézkedéseket tett a veszély elhárítására, de kijelentette, hogy ilyen csekély erővel a további pusztításokat megakadályozni nem tudja. Így kéri a mielőbbi felváltását. Egyed Ákos, az erdélyi magyar történetírás doyenje e sorokból — elfogadva Katona Tamás véleményét — azt a következtetést vonta le, hogy a nehézségek miatt Beöthy vissza akart vonulni, a lemondásának valódi oka nem a betegsége volt. Álláspontja szerint a kormánybiztos lelki ismeretfurdalást érzett Nagyenyed sorsa miatt, ahova nem küldött katonai segítséget, ezért úgy érezte, hogy a hivatalának már nem tud megfelelni. Január 16-án, Kossuthoz írt baráti hangú levelében a következőképpen fogalmazott: „Sem egészségem, sem az itteni dolgok állása, melyek minden nap súlyosodnak, anélkül, hogy azokon segíteni képes volnék, itteni munkálkodásom lehetetlenné tesz. És miután nagy a felelősség, mi rám iradatlanul nehezedhetne, kérlek szépen váltsál föl, ne tegyél szerencsétlenné, pedig az leszek, ha itt maradok.” Ebből kiderül, hogy Beöthy betegségét és a nehéz erdélyi viszonyokat egyenlő fajsúllyal határozta meg a lemondásának okaként. Nagyon jól megvilágítják felfogását és felelősségtudatát levelének további sorai: „Engem nem szerencsétlenség ért, azon összeget, melyet Pesten átvettem, 9000 magyar száz bankjegyet tarisznyámból, hol még 1000 10 fts német bankjegyek is voltak, irományaimmal együtt meghagyván ellopták. Én ezt most kipótolni képes nem vagyok, de teljes igyekezetemmel azon leszek, hogy a kincstárt kártalanítsam.”, Kossuth Beöthy lemondási szándékának feltehetőleg nem örült, de végül elfogadta. Er-

ről a teljhatalmú biztost január 17-én tájékoztatta az alábbi sorok kíséretében: „Nagy fájdalommal értettük lemondási szándokát. Isten őrizzen ettől. Azonban lehetlent nem lehet kívánni senkitől. De ki feleljen ott meg a szükségeseeknek, ha Ön kilépni kénytelen. Biztosan hiszem, hogy embert találjunk. Meglátjuk. - Ha nem lehet, legalább valami könnyítőt gondolunk. - Csak 3 napot nyerhetnénk e nagy tárgy körüli intézkedésre.” Felmerülhet a jogos kérdés, hogy Beöthy valóban meghátrált a nehézségek előtt? Erre választ a január 21-én kelt leveléből nyerhetünk: „Minél fontosabb a helyzet, melyet a polgári életbe elfoglalunk, annál inkább meg kell mérni erőnket, ha vajon képesek vagyunk-e azt úgy betölteni, hogy ügyünk érdekében mindazon eredményt állíthassuk elő, melyre szükségünk van. Úgy vagyok meggyőződve, amint ez több rendbeli jelentéseimben kifejtettem, hogy itt roppant a teendő és erélyes kézben eredmény dús. Én, ki rontolt egészségem miatt szobámból a szabadba csak egy perc időre sem távozhatom anélkül, hogy görcsös szenvedéseim erőt véve idegrendszeremen teljesen és tökéletesen tevéketlenségbe ne süllyedjek. Itt e honban hatásosan csak úgy lehet működni, ha a kormányzással megbízott mindeütt maga van jelen, ébreszt, buzdít, sőt a végrehajtás körül is tettelegesen intézkedik. Mivel pedig sem az itteni körülmények változásnak indulni másként alig fognak, sem cronicus nyavalyám és szenvedéseim jobbulásához semmi reményem. Nehogy a felelet terhe reám nehezedvén, a mulasztások okát Önök bennem keressék.” Hát bizony ezekből a sorokból nem egy meghátráló, hanem egy felelősségteljes politikus portréja rajzolódik ki előttünk. Meggyőződésem szerint Beöthy nem a betegségével takarózott, hanem úgy vélte, hogy a kritikus erdélyi helyzet kezelése egy teljes értékű embert kívánt, márpedig ő az erős fájdalmai miatt sokszor képtelen volt a munkavégzésre. Lemondása a hivatástudatának ékes bizonyítéka, nem pedig a tehetetlenségé. Ennek szellemében a teljhatalmú biztos lemondásának okául a megromlott egészségi állapotát jelölte meg barátjához, Sánthy György zarándi kormánybiztoshoz írt, január 31-én kelt levelében. Beöthy január 31-én indult haza Nagyváradra, ahol Grosz Frigyes megyei orvos azonnal megvizsgálta és az alábbi orvosi bizonyítványt állította ki: „Alólírt ezennel bizonyítom: Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztos és Bihar megyei főispán úr, két év és kilenc hónap óta mellgörcsökben szenved; melyek ugyan rendes orvoslás által enyhültek; de az erdélyi zordon tájékban való tartózkodás következtében azok újonnan kitörvén gyógyításokra több napi idő kívántatik.”³⁸

³⁸ MOL H. 106. 2. d. 941–942. f. Beöthy levele Hodossy Miklóshoz. Szatmárnémeti, 1848. december 29.; Irmédi-Molnár, 1938. 94–95.; P. Szathmáry, 1894. 75–76.; Hegyesi, 1885. 311–312. Mészáros Lázár hadügyminiszter leirata gr. Vécsey Károly vezérőrnagyhoz. Debrecen, 1849. január 20.; V. Waldapfel, 1955. III. 62–63. Beöthy levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 12.; MOL H.2. 701/E. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 16.; Egyed, 2010. 348–350.; Katona, 1990. 224.; MOL H.2. 702/E. Beöthy levele Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1848. január 16.; Kossuth Lajos levele Beöthy Ödönhöz. Debrecen, 1849. január 17. (Dobák Géza magángyűjteménye, Budapest); MOL H.2. 990/E. Beöthy Ödön levele az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz. Kolozsvár, 1849. január 21.; Hegyesi, 1885/1. 616. Beöthy levele Sántha Györgyhez. Kolozsvár, 1849. január 31.; MOL H.2. 1488/849. Beöthy Ödön orvosi bizonyítványa. Nagyvárad, 1849. február 3.

Arról, hogy az egyszerű ember milyenek látta Erdély első számú vezetőjét, nagyon szemléletes vélemény találhatunk Pákei Lajos volt főkormányiszéki hivatalnok január 17-én kelt levelében. Pákei a román felkelők által felpredált Küküllő megyei javaiért járó kártalanítás ügyével fordult Beöthyhez.

Pákei a kormánybiztos hozzáállását az alábbiak szerint ítélte meg: „Egy kis vigasztalást mégis találtam abban, hogy e levél azelőtt kelt, hogy Jakab Elek itt járt, ő pedig Trézsimnek azt beszélte, hogy mindnyájan együtt és jól vagytok, tehát Miklóst sem érte semmi baj, és hogy káruk korántsem oly nagy, mint előbb gyanították és hallották; találtam azon reményben is, hogy Bem tábornok közelebbről Vásárhelyre jutandván, Miklós bántatni nem fog, sőt addig is, míg valamit e részben itt tehetnénk, vagyona biztosítása s további megkímélése iránt tőle némi rendelkezést fog eszközölhetni. Amint magad is jól tudod, s másik levelemben is előadtam, a kormányiszék nem létezik, nem létezett már aznap, midőn leveledet írtad, ide tehát folyamodni nem lehet, sőt az adatokhoz jutás útja is elzárva van. Puchnerrel a magyar tábor beszállása óta semmi közlekedés, sőt a napokban hamuvá égetett szerencsétlen Enyeden túl posta sem ment; de ha lehetne is hozzá folyamodást küldeni, lehet képzelni, mi sikere lenne annak a mostani körülmények közt. Végire jártam tehát annak, ha országos biztos Beöthy Ödön, ha hozzá folyamodnám, tehetne-e valami rendelkezést arra nézve, hogy Ádámos tovább ne predáltassék, s a rablottakból valami vissza kerítettessék, de azon utasítást kaptam, hogy Küküllő megyébe, mely még a magyar hadsereg által visszafoglalva nincs, hová még a megyei tisztek vissza sem mehettek, s míg kellő katonai fedezetők nem lesz, nem is mehetnek, szóval hol majd semmi adminisztráció nincs, sikerrel még semmit nem rendelkezhetik, s hasonló tárgybani rendelkezései még eddig csakis a Kolozsvár körül fekvő négy megyékbe, u. m. Kolozs, Torda, Doboka s Szolnok megyékbe terjedhetnek ki, s ezekben is a sikert csak az idő lefolyta hozza meg... Hogy Beöthynek teljes szándéka és akaratja van a rablók által tett károkat országszerte becsú értékben megtéríttetni, arról meg lehet győződni kiadott proclamatiójából, s a környéken eddig tett lépéseiből, és így remény lehet ahhoz, hogy szegény Titiék is nemsokára elrablott és pusztított vagyonukra nézve kártalaníttatni fognak. Hogy azonban a Beöthyhez adandó folyamodványt nyomósabban és indokokkal mentől jobban elláthassam, kérlek édes Jósim, szerezz Miklóstól még részletesebb adatokat... További utasításokat is véve, igyekezni fogok mindent megtenni, minden tudományomat és fáradságomat arra fordítani, hogy szegényeken valamit segíthessünk. Mi, hála Istennek, mind jól, de újabban félelmek közt vagyunk. A rabló csordák a körülbé való helységeket kezdik égetni, Jára és még két szomszéd falu tegnapelőtt lőnek hamuvá. Mindenfelé küldődnek ellenők csapatok, de nem igen győzik őket annyifelé üldözni. Ide tán csak nem mernek jönni, hiszen itt sok a nép, mi ellentálljon, s gaz törekvésöket megghiúsítsa. Mind e mellett Istenbe vetett bizalommal, hogy bennünket minden rossztól megoltalmaz, ismételve kérlek, mihelyt csak lehet, jöjjetek már haza, eleget szenvedtünk eddig egymás nélkül, legyünk ezután együtt, ha boldog vagy szerencsétlen sors vár reánk. P. s. A szabadságot már senkitől kérni nem kell, megadta az idő és a magyar tábor szerencséje.”

Pákei Lajos sorai egyértelműen bizonyítják, hogy a teljhatalmú országos biztosnak, bár működése mindössze szuk egy hónapig tartott, határozott intézkedéseivel és tetteivel sikerült megnyernie az erdélyi polgárok bizalmát és reményt ébresztetni bennük.³⁹

A kormánybiztosi teendőket Beöthy január 31-én adta át Csánynak. A búcsúvacsorára Tóth Ágoston alezredest és a házigazda családját is meghívták. Beöthy kifejtette, hogy meggyőződése szerint azok, akik a szabadságharcban vezető szerepet játszottak nem fogják elkerülni a kivégzést. Amikor Csány, Beöthy és Tóth magára maradt az asztalnál, Beöthy felállt és fel alá járkálva a viszonyokról beszélt és beavatta utódát a teendőkbe. Sokáig beszélt, majd Tóth széke mögött megállva azt mondta Csánynak: „Laci, ezt a fiamat neked ajánlom.” Erre mindannyian elérzékenyültek, és Tóth ettől kezdve Csány egyik legközvetlenebb „munkatársa” lett.⁴⁰

Összegzés

Beöthy Ödön rövid, szűk egy hónapos kormánybiztosi működéséről mérleget készíteni nem könnyű feladat. A bevezető részben utaltam arra, hogy a történetírásban csak Egyed Ákos készített mélyreható analízist a témaköréről. Nem szabad arról sem megfeledkeznünk, hogy a háború és polgárháború sújtotta országrészben a felmerülő problémák megoldásához a politikai és katonai vezetés megfelelő eszközökkel nem rendelkezett. Az előbbi legfontosabb feladata a közigazgatás és a közbiztonság helyreállítása, valamint a károsultak segítése, az utóbbié pedig az ellenség, az erdélyi császári hadtest legyőzése volt. Viszont felmerülhet a jogos kérdés: hogy lehet a személy és vagyonbiztonságot és a közigazgatás zavartalan működését garantálni, ha egész törvényhatóságok állnak a császári katonaság és a román felkelők irányítása alatt, az elszigetelt, szórvány települések magyarsága pedig állandó fenyegetettség alatt? Válasz egyértelmű: csak megfelelő fegyveres erővel. Csakhogy az utóbbiból nem állt elég a rendelkezésre, a Dél-Erdélyben összpontosuló ellenséges erők ellen Bernel minden katonai alakulatra szüksége volt, így még a hátramaradt egységeket is fokozatosan magához rendelte. A lengyel tábornoknak saját szemszögéből teljes mértékben igaza volt: a hadjárat elsődleges célja nem az elszigetelten élő magyar lakosság megvédése, hanem az ellenséges főerők legyőzése és megsemmisítése volt. Ezzel szemben Beöthy kiszolgáltatottnak érezte a visszafoglalt országrészt, így vitába keveredett Bernellel. Mindkét félnek igaza volt a maga szemszögéből. Beöthy azonban nem csak vitatkozott, hanem cselekedett is. Ha nem állt rendelkezésére fegyveres erő, akkor szervezett. Felügyelte a nagybányai lőporgyártást, szabadcsapatokat szervezett a Partiumban, véderőt hozott létre Hodossy Miklóssal karöltve Zaránd megyében, mozgósította a szomszédos megyék nemzetőrségét és tábori szolgálatra kötelezi őket. Ugyanezt tette Erdélyben is, ahol január 6-án vadászcsapatok alakítására szólította fel a lakosságot. A vadászcsapatok eszméje termékeny talajra talált az ország-

³⁹ Nyárády, 1998. 941–942.

⁴⁰ Irmédi-Molnár, 1938. 98.

részben, mert már január közepén vonultak ki a századok a román falvakba a fegyvereket és a rablott javakat beszedni, illetve a lázadásban résztvevő egyéneket elfogni. A vadászcsapatok semmi olyan jogosítvánnyal nem rendelkeztek, amely jogsértésre hatalmazta fel volna őket, ugyanakkor emiatt érte Beöthy a legélesebb kritika Dósa Elek részéről. Ugyanígy elítélte a vadászcsapatok tevékenységét a szász és román történetírás is. Ezeknek az alakulatoknak a története azonban még feldolgozatlan, annyi azonban megállapítható, hogy minden eset megítélése külön elemzést igényel. Kétségtelen tény, hogy a vadászcsapatok tagjainak jelentős része a román felkelés károsultja volt, így sok rokonszenvet nem tápláltak az irányukban. Nyilvánvalóan voltak túlkapásaik, ezeket azonban a polgári vezetés már Beöthy működése alatt szigorúan kivizsgáltatta. Arról azonban nem szabad megfeledkeznünk, hogy a falvakba cirkáló vadászcsapatok és nemzetőr egységek feladata sem volt könnyű. A románok vonakodtak a rablott javakat és a fegyvereiket beszolgáltatni, ha pedig a magyar alakulatok keményebben léptek fel, akkor azonnal panaszt emeltek ellenük. E téren még további alapkutatásokra van szükség. Azt azonban tagadni nem lehet, hogy a vadászcsapatok létrehozásával megteremtődött a magyar kormányzat fegyveres támasza. Természetesen ezek az alakulatok nem tudták legyőzni az érchegyeségi román felkelést, de jelentős szerepet játszottak a magyar települések védelmében. Ez egy kényszer megoldás volt, mivel reguláris alakulat nem állt a rendelkezésre, ugyanakkor az állam teherbíró képessége már kimerült. A vadász- és szabadcsapatok annyiban jelentettek költségkímélő megoldást, hogy a belépők a felszerelésükről és felfegyverzésükről maguk gondoskodtak.

További tisztázásra szorul a teljhatalmú biztos és Bem ellentéte az utóbbi szükségzavú jelentése miatt. Beöthy kilépett katonatisztként szívügyének tekintette a hadsereg ellátásának megszervezését, mivel tisztában volt vele, hogy ettől a hadjárat eredménye függ. Ámde hogy végezze el a feladatát, ha azt sem tudja, hogy milyen erők harcolnak az erdélyi hadtest alárendeltségében és milyen igényeik vannak. Kitörései Bem irányában — amellet, hogy karizmatikus politikusként nem tűrte el, hogy a tábornok beleavatkozzon a polgári hatalom ügyeibe — többnyire erre irányultak, és nem személyes okokra.

A továbbiakban néhány gondolatban szeretném Beöthy nemzetiségi politikáját összegezni. A román, a szász és magyar történetírásban általánosan elterjedt az a felfogás, hogy József Bem tábornok a toleráns, békéltető nemzetiségi politika híve volt, akit ez irányú tevékenységében a magyar kormány által kinevezett fő kormánybiztosok (Beöthy Ödön, Csány László) gátoltak. Bem személye azért is ideális volt a marxista történetírás számára, mert nem volt sem magyar, sem román, sem szász, így beleillett az internacionalista forradalmi koncepcióba. Egyed Ákos ezen a képen sokat finomított, kiemelve a magyar politikai vezetők megbékélést ajánló kiáltványait, hangsúlyozva működésük törvényes kereteit. Ugyanakkor pozitív példának maga is Bemet tartja. Az kétségtelen tény, hogy a lengyel tábornok, december 27-én, Kolozsváron kelt szózatában bűnbocsánatot hirdetett a múltban elkövetett politikai vétkekre nézve, de január elején már neki is tapasztalnia kellett, hogy az amnesztia politikának gyakorlati haszna alig van. A szászok részéről a kibékülésre való szándék soha-

sem létezett, a románok részéről is csak néhány politikai vezető részéről. Azonban az egyes prefektusok nem szüntették be a fegyveres ellenállást, a *Projet de pacification* elfogadása után is csak Avram Iancu volt hajlandó semlegességet fogadni. Bem már 1848. december végén egy bizottságot állított fel Besztercén, amelynek az elnöke Mikes Kelemen gr. ezredes volt. Ez a testület vérsztörvényszékként is funkcionált, egy szász tanítót, aki Karl Urban alezredesnek kémkedett, kivégeztetett. Rövidesen megérkezett Nagyenyed elpusztításának híre, így mind az erdélyi magyar politikai vezetők, mind a katonai vezetők számára nyilvánvalóvá vált, hogy a román felkelők nem kívánnak élni a feljükk nyújtott békejoggal. Egyed Ákosnak nagy érdeme, hogy felismerte Nagyenyed elpusztításának jelentőségét Beöthy nemzetiségi politikájában. Ez ugyanis valóban fordulópontot jelentett, mert a teljhatalmú biztos a korábbi passzivitásából kilépett, immár nyíltan is hirdette az amnesztia politika végét. Utaltunk arra, hogy Beöthy már Kolozsvárra érkezésekor sem értett egyet Bem bűnbocsánatot hirdető rendeletével, de a zavarok elkerülése végett január közepéig nem lépett fel ellene. Egy szempontról azonban nem szabad megfeledkeznünk: míg Beöthy rendelkezett tapasztalatokkal a magyar közigazgatás és nemzetiségi politika terén, addig Bem nem. Beöthy évtizedekig tevékenykedett a vegyes lakosságú Bihar megye törvényhatóságában, emellett délvidéki kormánybiztosként ő vezette a szerb felkelőkkel folytatott béketárgyalásokat. Az utóbbi során rá kellett döbbsennie, hogy a szerb felkelők béke készsége kétséges, a tárgyalások fő célja az időnyerés, és az erővonalak átrendezése. Így Beöthy gyanakvása a román felkelők irányában teljesen érthető. Ezután befutottak a katonai parancsnokok jelentései, majd Nagyenyed katasztrófájának a híre. Ezek voltak azok a tényezők, amelyek a teljhatalmú országos biztost nemzetiségi politikájának megváltoztatására készítették.

Szintén tisztázásra szorul Beöthy szerepe Nagyenyed románok általi elpusztításában. Tény, hogy az enyediék segélykérő küldöttsége mind Tordán, mind Kolozsváron nem kapott pozitív választ. Pedig a veszély nagyságával Czetz alezredes — a január 6-án kelt jelentéséből egyértelműen kiderül — teljes mértékben tisztában volt, ennek ellenére tovább küldte a delegációt Kolozsvárra Beöthyhez. Az utóbbi január 9-én érkezett meg, ekkor azonban Nagyenyed már lángokban állt, így Beöthy válaszána gyakorlati jelentősége nem volt. A bihari nemzetőrökkel január 14-én Kolozsvárra érkező Dobozy István főszolgabíró és nemzetőr őrnagy a Kossuthoz írt jelentésében Bemet, Czetzet és Beöthyt egyaránt erélytelenséggel vádolta, mert nem képesek határozottan fellépni a román felkelőkkel szemben. Czetz az 1850-ben az emigrációban megjelent művében azt állítja, hogy Tóth Ágoston és Beöthy attól félt, hogy amennyiben Kolozsvárról erőket vonnak el Nagyenyedre, akkor a székváros kerül végveszélybe. Ennek a megállapításnak azonban az mond ellent, hogy Kolozsváron számottevő reguláris erő nem volt, harcértékét tekintve még Czetz tordai különítménye is nagyobb erőt képviselt. Ez mind Tóth január végi, illetve Csány január végi jelentéséből egyértelműen kiderül. Csány a tárgyban az alábbiak szerint fogalmazott: „Az eddig tapasztaltakból mint bizonyost állíthatom, hogy Bem tábornok közvetlen vezérlete alatti seregeken kívül a Kolozsvár

körülí erő csekély, és nem is egészen fegyverzett. Így nem álla az, hogy Beöthy orsz[ágos] biztos úr vagy akárki más, visszatartotta volna a fegyveres erőt.” Ha Czetz kisebb távolságról, illetve nagyobb erők birtokában nem merte megkockáztatni a Nagyenyed védelmét, akkor ez megítélésem szerint Beöthytől sem várható el. Véleményem szerint a rendelkezésre álló katonai alakulatokkal nem lehetett megvédeni minden települést, így a román etnikai tömbbe beékeződött szórvány magyarság mindvégig ki volt szolgáltatva.

Szintén tisztázásra szorul Beöthy lemondásának körülménye. A kormánybiztos ennek elsődleges okát a betegségében jelölte meg. Azt a rendelkezésre álló forrásokból egyértelműen tudjuk, hogy Beöthy tényleg súlyos beteg volt. Az is tény, hogy a Bemmel való konfliktus, illetve a magyar települések elpusztítása sokkolták a teljhatalmú biztost. Tisztábban kellett lennie, hogy itt rengeteg teendő van és óriási szervezőmunkára van szükség. Erre azonban egy olyan ember, aki kínzó fájdalmai miatt a nap nagy részében tétlenségre van kárhoztatva, nem alkalmas. Ezzel Beöthy is tisztában volt, és ezért kérte a felmentését. Megítélésem szerint Beöthy nem a betegségével takargatta lemondásának igazi okait, erre ugyanis neki semmi szüksége nem volt. A közte és Kossuth között lévő bizalmas és baráti viszony ugyanis ezt teljesen indokolatlanná tette. Arra sincs bizonyíték, hogy Kossuth elégedetlen lett volna Beöthy működésével, és ennek következtében egy erélyesebb vezetőt küldött volna Csány László személyében. A polgári és katonai hatalom ellentéte éppen Csány alatt teljesedett ki, Bem politikájával szemben pedig maga Kossuth is fellépésre kényszerült. A szórványban lévő magyar települések védelme a későbbiek folyamán sem nyert megoldást. Csány ugyanazt a politikai irányvonalat követte mint Beöthy, az-az az Országos Honvédelmi Bizottmányét.

A Bihar megyébe visszavonuló Beöthy főispánként a továbbiakban is segítette Erdély szabadságharcát. Felügyelte és támogatta a megyei szabadcsapatok és honvédszászlóaljok szervezését, ezek az alakulatok pedig a megalakulásuk után vagy Zaránd megyébe, vagy Erdélybe kerültek.⁴¹

A RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

Aradi Ereklyemúzeum,	Aradi Ereklyemúzeum. Okmánytár az Aradi Ereklyemúzeum iratanyagából- (1836–1892) Szerkesztette: Hermann Róbert. 2012.
Asztalos, 1928	Asztalos Miklós: Kossuth Lajos kora és az erdélyi kérdés. Bp, 1928.
Bakk, 1896	Szentkatolnai Bakk Endre: Kézdivásárhely, s az ottani Jancsó családok története. Kézdivásárhely, 1896.

⁴¹ Irmédi-Molnár, 1938. 95–97.; Beöthy nemzetiségi politikájának megítélésére: Czetz, 1850. 264.; Kovács, 1979. 170–202. p.; Göllner, 1967. 209. p. és 220–221. p.; Nagyenyedre: Dragomir, 1946. III. 270–273. Dobozy István levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 14.; Czetz, 1850. 129.; Szilágyi, 1891. 39.; Egyed, 2010. 309–321.; Dragomir, 1946. III. 299–300. Tóth Ágoston alezredes levele Kossuthoz. Kolozsvár, 1849. január 29.; Hermann, 1998. II. 151–152. Csány László jelentése Kossuth Lajoshoz. Kolozsvár, 1849. január 31.; Beöthy lemondásának körülményeire: Irmédi-Molnár, 1938. 98.; Egyed, 2010. 348–350.

- Bauer, 1870 Bauer őrnagy Bem tábornok főhadsegédének hagyományai 1848 és 1849-ből. Közli: Makray László képviselő és volt honvédezredes. Pest, 1870.
- Bona, 1998–1999 Bona Gábor: Hadnagyok és főhadnagyok az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp, 1998–1999. I–III. k.
- Bona, 2000 Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848–49. évi szabadságharcban. Bp, 2000.
- Bona, 2008–2009 Bona Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. Bp, 2008–2009.
- Csány lt.HL. VII. 203. Csány-levéltár. Mikrofilm.
- Csengery, 1898 Csengery Antal: Jellemrajzok. (Olcsó Könyvtár) Bp, 1898.
- Czetz, 1850 Johann Czetz: Bem's Feldzug in Siebenbürgen. Hamburg, 1850.
- Csutak, 1868 Csutak Kálmán: Adatok az 1848/9. évi szabadságharc különösen az Erdély havasai ellen vitett hadjáratról. Pest, 1868.
- Deák, 1943 Deák Imre: 1848, a szabadságharc története levelekben, ahogyan a kortársak látták. Bp, 1943.
- Dragomir, 1944. II. Silviu Dragomir: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. Sibiu, 1944. II. k.
- Dragomir, 1946. III. Silviu Dragomir: Revolutia românilor din Transilvania în anii 1848–49. Cluj, 1946. III. k.
- Egyed, 2008 Egyed Ákos: Háromszék 1848–1849. Forradalom, szabadságharc. Harmadik, bővített kiadás. Sepsi-szentgyörgy, 2008.
- Egyed, 2010. Egyed Ákos: Erdély 1848–1849. I–II. Csíkszereda, 2010.
- Göllner, 1967 Carl Göllner: Die siebenbürger Sachsen in den Revolutionsjahren 1848–1849. Bukarest, 1967.
- MOL H.2. MOL Miniszterelnökség, Országos Honvédelmi Bizottmány, Kormányzó-elnökség. Általános iratok. H.2.
- MOL H.75. MOL. Hadügyminisztérium. Általános iratok. H. 75.
- MOL H.106. MOL. Hodossy Miklós kormánybiztosi iratai. H.106.
- MOL H.113. MOL Vay Miklós kormánybiztosi iratai. H. 113.
- HK Hadtörténelmi Közlemények, Budapest
- Hegyesi, 1885 Hegyesi Márton: Bihar vármegye 1848–49-ben. Nagyvárad, 1885.
- Hegyesi, 1885/1. Hegyesi Márton: Az 1849-ik évi havasi hadjárat történetéhez. (Bölöny Sándor okmánygyűjteményből) Hazánk, IV k.
- Hermann, 1998 Hermann Róbert: Csány László kormánybiztosi iratai. I–II. Zalai gyűjtemény. 44. Zalaegerszeg, 1998.
- Hermann, 1999 Hermann Róbert: Az abrudbányai tragédia, 1849. Bp. 1999.

- Hermann, 2001 Hermann Róbert: 1848–1849. A szabadságharc hadtörténete. Bp. 2001.
- Honvéd Irmédi-Molnár, 1938 Honvéd. 1849. Kolozsvár. Szerkesztő: Ocsvai Ferenc. Irmédi-Molnár László: Felsőszopori Tóth Ágoston honvédezredes, a XIX. századbeli magyar térképezés úttörőjének élete és működése. A Térképészeti Közlöny 8. számú külömfüzete. Bp. 1938.
- Jakab, 1880 Jakab Elek: Szabadságharcunk történetéhez. Visszaemlékezések. Bp, 1880.
- Katona, 2000 Katona Tamás: Csány László erdélyi főkormánybiztos. (1849. január-május) In.: Kossuth kormánybiztosa Csány László. 1790–1849. Zalaegerszeg. 1990. Zalai Gyűjtemény 30. 221–254.
- Kádár, 1890 Kádár József: Belső-Szolnok és Doboka vármegye története. 1848–49. Dés, 1890.
- KLÖM XII. Kossuth Lajos Összes Munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar minisztériumban. s. a. r.: Sinkovics. István. Bp, 1952.
- KLÖM XIII. Kossuth Lajos Összes Munkái. XIII. Kossuth Lajos az OHB élén. I. rész. s. a. r.: Barta István. Bp, 1952.
- KLÖM. XV. Kossuth Lajos Összes Munkái. XIV. Kossuth Lajos Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. s. a. r.: Barta István. Bp. 1953.
- Kovács, 1979 Kovács Endre: Bem a magyar szabadságharcban. Bp. 1979.
- Kővári, 1861 Kővári László: Erdély története 1848–49-ben. Pest, 1861.
- Kővári, 1861/1. Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez. szerk.: Kővári László. Pest, 1861.
- Márki, 1897 Márki Sándor: Csány László Erdélyben. 1. rész. Erdélyi Múzeum, 1897/8. 425–443.; 2. rész. Erdélyi Múzeum, 1897/9. 491–504.
- Márki, 1898 Márki Sándor: Az 1848–49-ik évi szabadságharc története. In.: A Magyar Nemzet Története. Szerk.: Szilágyi Sándor. A modern Magyarország. (1848–1896.) Bp. 1898. 10. k. 3–394.
- MOL Magyar Országos Levéltár. Budapest.
- MTA Kt. Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Budapest.
- MTA Kt. Csány-lt. MTA Könyvtára, Kézirattár. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január–június közötti iratairól készült másolatok. Ms 4925.
- Nyárády, 1998

- OHB
Pálffy, 2008
Országos Honvédelmi Bizottmány.
Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Budapest, 2008. 1939-ben s. a. r.: Szabó T. Attila. 2007-ben kibővítette: Benkő Samu.
- SÁL
Kovászna Megyei Állami Levéltár. Sepsiszentgyörgy. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc iratai.
- Sárközi, 1974
Sárközi Zoltán: Az erdélyi szászok 1848–49-ben. Bp. 1974.
- Somogyi, 2012
Somogyi Gréta: Dósa Elek: Marosszék. HK 2012/1. 238–268. o.
- Spira, 1980
Spira György: A nemzetiségi kérdés a negyvennyolcas forradalom Magyarországon. Bp, 1980.
- Supka, 1986
Supka Géza: 1848/1849. (Nemzet és Emlékezet). S. a. r.: Fábri Anna. Bp. 1986.
- P. Szathmáry, 1894
Szilágyi, 1850
P. Szathmáry Károly: Emlékeim. Szilágysomlyó, 1894.
Szilágyi Sándor: A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből. Pest, 1850.
- Szilágyi, 1891
Szilágyi Farkas: Nagy-Enyed pusztulása 1849-ben. Nagyenyed, 1891.
- SZNM Kt.
Székely Nemzeti Múzeum. Sepsiszentgyörgy. Kézirattár.
- Teutsch, 1910
Friedrich Teutsch: Geschichte der siebenbürger Sachsen. Hermannstadt, 1910. III.
- TL
1848–1849. Történelmi Lapok. Kolozsvár, 1892–1904. Szerk.: Kuszkó István.
- Urbán, 1999
gr. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. A dokumentumokat válogatta, jegyzeteket készített, az előszót írta: Urbán Aladár. Bp, 1999. I–II. k.
- V. Waldapfel, 1952. II.
V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. Bp, 1952.
- V. Waldapfel, 1955. III.
V. Waldapfel Eszter: A forradalom és szabadságharc levelestára. IV. Bp, 1955.

ÖDÖN BEÖTHY, CHIEF GOVERNMENT COMMISSIONARY OF TRANSYLVANIA
(19 DEC 1848–3 JANUARY 1849)

by Attila Süli
(Summary)

The present study analyses the activities of Ödön Beöthy as a government commissioner. Although the period examined by the author extends to no more than one and a half month, it played a decisive role in the history of Transylvania in 1848-49. Beöthy was appointed by the first responsible Hungarian government first as *főispán* of Bihar county, then as government plenipotentiary of the southern regions. It was thanks to the results he had achieved there that on 19 December 1848 Lajos Kossuth entrusted to him the government of Transylvania. His chief task was to provide support for the military offensive launched by major-general József Bem shortly thereafter. However, the commissioner came into conflict with Bem right at the beginning, because of the laconic reports sent by the latter and his constant interference with the operation of the civil authorities.

The research made by the author has successfully refuted the opinion, quite common in the literature, according to which general Bem was the protagonist of tolerance towards the nationalities, and his efforts only foundered on the resistance of the commissioners appointed by the Hungarian government. It has also relieved Beöthy of the responsibility in the destruction of Nagyenyed by the Romanian rebels.

The study sheds light on the primary reason of Beöthy's abdication, which the commissioner himself justified with his illness. Although the sources examined prove beyond doubt that Beöthy was in fact seriously ill, it is also true that he was shocked both by the conflict with Bem and by the destruction of the Hungarian settlements.